

Zdravko ŠUNDRICA

DUBROVAČKI JEVREJI I NJIHOVA EMANCIPACIJA (1808—1815)

STATISTIČKI PODACI

HISTORIJA dubrovačkih Jevreja ranijih stoljeća dobrim dijelom nam je poznata. Kasnija pak stoljeća, a naročito devetnaesto, vrlo slabo ili nikako.

U želji da se unese više svijetla u noviju historiju dubrovačkih Jevreja, odabrali smo za predmet proučavanja jedan prelomni period iz njihove historije, period francuske vladavine i početak austrijske (1808—1815), te smatramo, da naš rad neće biti bez značaja.

Prema popisu stanovništva, koji su izvršili Francuzi odmah u početku svoje vladavine u Dubrovniku, 30. aprila 1808, u Dubrovniku je bilo 227 Jevreja, 109 muških i 118 ženskih.¹

Rezultat ovog popisa se znatno razlikuje od onog izvršenog 8 godina ranije, naime krajem 1799. godine.² Prema ovom popisu u Dubrovniku je tada bio samo 171 Jevrejin, odnosno Jevrejka. Istina, tom prigodom je nabrojeno u 42 jevrejska domaćinstva 209 članova, ali je u taj broj bilo uključeno 38 kršćanskih slugu i sluškinja.

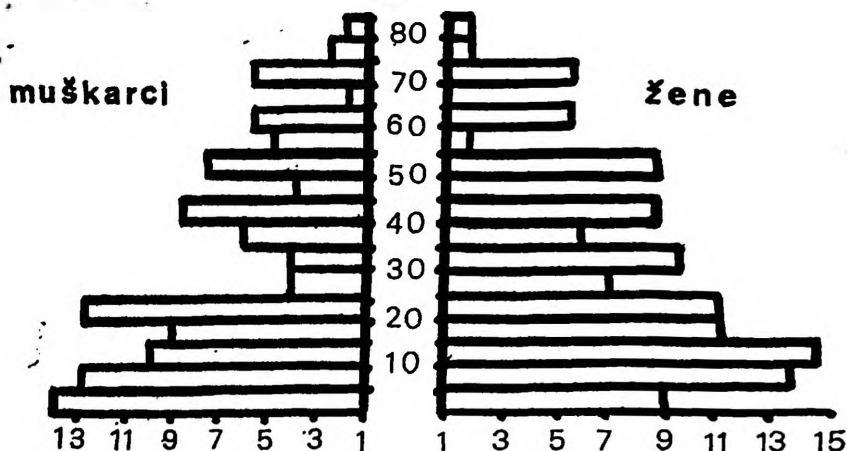
Postavlja se pitanje kako protumačiti porast od 56 Jevreja u Dubrovniku za samo 8 godina. Budući da smatramo da je toliko porast neprihvatljiv, pretpostavljamo da je u pitanju greška u jednom ili drugom popisu. Kako je ta greška nastala, ne možemo sa sigurnošću kazati. Ne izgleda nam vjerovatnim da su francuski popisivači među Jevreje olako strpali i njihovu poslugu — čime bi se inače razlika u porastu, ako se uzme da je te posluge bilo otprilike isto kao i 1799. god., svela na dvadesetak osoba, što bi donekle bilo prihvatljivo — već smatramo vjerovatnijom pretpostavkom da je popis iz 1799. nepotpun. To izvodimo zato, što popis koji je Dubrovačka Republika izvršila 1799. god., nije imao statističku svrhu. On je bio raspisan u svrhu obaveznog otkupa soli, pa nije isključeno, da tom prigodom nisu uzeta u obzir djeca do izvjesnog uzrasta. Stoga radije

¹ Karlo Kovač, *Crte o statistici i vojničkim ustanovama u republici Dubrovačkoj*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XXVIII (1916), 310.

² Historijski arhiv u Dubrovniku, *Maestrello della popolazione della città e borgo 1799 in 1800*, str. 271—279. (Sve dalje navedene arhivske sesije nalaze se u pomenutom arhivu.)

prihvaćamo da je tačan popis, koji su izvršili Francuzi 1808. godine, prema kojemu je u Dubrovniku u to vrijeme bilo 227 Jevreja, odnosno Jevrejki.

GRAFIČKI PRIKAZ POPISANIH JEVREJA PO STAROSTI

Treći popis kojim raspolažemo, a koji su izvršile austrijske vlasti u decembru 1815. god.,³ ne daje nam na žalost siguran broj dubrovačkih Jevreja. Našli smo naime samo popisnu listu koja se odnosi na pučanstvo dvaju rejona, Dogane (Carnarnice) i Minčete. Premda su Jevreji stanovali gotovo isključivo u ova dva rejona, neka jevrejska porodica mogla je ipak stanovati i izvan tih rejona. Uza sve to što nismo mogli utvrditi, da je u vrijeme popisa neka jevrejska porodica stanovala izvan ova dva rejona, ne možemo ipak biti sigurni, da su sve jevrejske porodice de facto u njima i živjele, pa prema tome broj od 205 Jevreja u Dubrovniku, 101 muških i 104 ženskih, koji nam daje taj popis, ne može biti mjerodavan.

Ali i pored toga ovaj treći popis ima veliki značaj. To je najsavršeniji popis dubrovačkih Jevreja, koji nam je do danas poznat, i ima sva obilježja modernog popisa. Popisani su označeni imenom i prezimenom, dati su njihova starost, mjesto rođenja i zanimanje. Osim toga označen je broj kuće stanovanja i redni broj porodice, ali redni broj porodice ne odgovara stvarnom stanju, i to je baš najveći nedostatak ovog popisa. Popisivač nije popisivao po domaćinstvima ili po porodicama nego po kućama, a u kućama je često stanovalo više porodica. Ali i tu se može pomoći, jer je moguće utvrditi bračne parove i njihovu djecu, pa prema tome i broj porodica i njihovu strukturu prema broju članova.

³ Arhiv stare dubrovačke općine, Austrijska 1815. bez broja.

Da vidimo što nam kaže taj popis.

U prvom redu doznajemo, da je 205 popisanih Jevreja, u rejonu Dogane i Minčete, živjelo u 29 kuća i da je u tim kućama stanovalo od 2 do 20 stanovnika, i to:

bilo je kuća	3	3	5	2	3	5	2	3	1	1	1
sa stanovnika	2	3	4	5	6	7	10	12	13	18	20

Zatim, bilo je 35 bračnih parova. Navesti ćemo ih redom sa u zagradama ukupnim brojem članova, jer u popisu nisu lako uočljivi, a tako ćemo istodobno dobiti strukturu uže porodice po broju članova. Nalazimo slijedeće bračne parove:

Sabato Castro — Ana Menahen (2), Mojsije Penso — Regina Maurata (6), Salomon Terni — Stella Ambonetti (3), Anđelo Terni — Đudita Tolentino (3), Samuel Tolentino — Venturina Cocen (2), Bonajuto Ancona — Perla Fermo (3), Milascen (!) Terni — Vittoria Pacifico (2), Isak Maestro — Sara Terni (5), Samuel Ascoli — Sarina Jona (3), Lazar Fermi — Dina Castro (2), Israel Nahamun — Vinturina Tedesco (3), Daniel Terni — Đudita Mandolfo (5), Jakov Russi — Rahela Pardo (5), Isak Zerf — Bjanka Pardo (3), Jeseif Ambonetti — Đudita Tolentino (4), Jakov Pardo — Bellina Campos (3), Rafael Mandolfo — Allegra Vitali (6), Abram Pardo — Vittoria Terni (10), Sabat Jagni (!) — Rahela Terni (6), Josef Mandolfo — Benvenuta Maestro (3), Natan Maestro — Đudita Jona (5), Mihael Maestro — Perla Constantini (8), Sabat Mandolfo — Rahela Pardo (11), Leon Costantini — Lidia Pardo (8), Lazar Costantini — Bene Maestro (4), Daniel Tolentino — Brunetta Anđeli (4), Daniel Terni — Gracija Vitali (3), Feliks Valenzin — Stella Mandolfo (6), Israel Maestro — Lidija Pardo (2), Rafael Valenzin — Belina Mandolfo (4), Samuel Valenzin — Sarina Maestro (6), Samuel Costantini — Sara Ventura (4), David Luzena — Speranza Maestro (7), Jakob Pardo — Rikla Jagni (6), Ruben Ambonetti — Đudita Campos (2).

Prema ovoj listi bračnih parova proizlazi da je brojčano stanje jevrejskih porodica, računajući samo roditelje i neudatu odnosno neoženjenu djecu, naime užu porodicu, izgledalo ovako:

sa članova:	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
bilo je porodica:	6	9	5	3	7	1	2	1	1	1

Ukupni broj članova, koji su sačinjavali užu porodicu, iznosio je dakle 160. Ostali popisani stanovnici sačinjavali su širu porodicu ili su imali svoje porodice kao udovice ili udovci. Broj domaćinstava je nemoguće utvrditi. Dodajmo ovdje, da je u 21 od 29 popisanih kuća bilo uposljeno 28 sluškinja kršćanki.

Obzirom na mjesto rođenja, iz popisa se vidi, da su među popisanim bila 33 novodoseljena Jevreja, 9 muških i 24 ženske: iz Ankone (12), iz Splita (6), iz Zante (6), iz Lugoa (3) i iz Trsta, Ferare, Tunisa, Modene, Carusa (Carouge — švicarska) i Firenze po 1.

Što se tiče strukture popisanih stanovništva prema starosti, dovoljno govore priloženi popis i grafikon.

Popisani Jevreji po starosti

Razred	Muški	Ženske	Ukupno
0 — 4	13	8	21
5 — 9	12	13	25
10 — 14	9	14	23
15 — 19	8	10	18
20 — 24	12	10	22
25 — 29	3	6	9
30 — 34	3	9	12
35 — 39	5	5	10
40 — 44	8	8	16
45 — 49	3	0	3
50 — 54	7	8	15
55 — 59	4	1	5
60 — 64	5	5	10
65 — 69	1	0	1
70 — 74	5	5	10
75 — 79	2	1	3
80 — 85	1	1	2
Ukupno	101	104	205

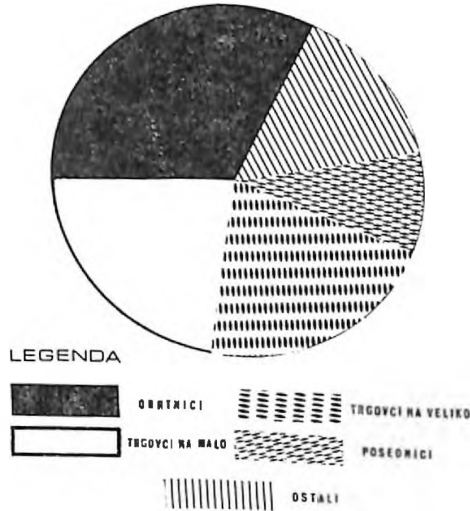
Preostaje da govorimo o strukturi popisanog stanovništva po zanimanjima.

Od 205 popisanih Jevreja, odnosno Jevrejki, za 57 je označeno zanimanje. Ostalih 148 pojavljuju se bez zanimanja, dakle kao uzdržavana lica. Prema tome, na svakog čovjeka koji privređuje dolazi nešto više od 2,5 uzdržavanih, što predstavlja vrlo dobar odnos, naročito za vrijeme kad je izvršen popis.

Raspodjela stanovništva po zanimanjima u našem popisu izgleda ovako:

Obrtnika (<i>Industrianti</i>)	18
Trgovaca na malo (<i>negozianti</i>)	13
Trgovaca na veliko (<i>mercanti</i>)	12
Posrednika (<i>sensali</i>)	5
Ostalih:	
Rabina	2
Učitelja	2
Meštar (<i>maestro di scuola</i>)	1
Preprodavača (<i>bottegalo</i>)	2
Slugu	2
Ukupno	57

GRAFIČKI PRIKAZ POPISANIK JEVREJA
PO ZANIMANJU

Iz ovog pregleda se jasno vidi, da su se dubrovački Jevreji bavili isključivo trgovinom i obrtom.⁴ Možemo pretpostaviti, da su se i ona druga lica, koja nisu svrstana ni u obrtnike ni u trgovce, kao što su rabini i učitelji, također bavili trgovinom.

U pogledu imena, koje srećemo u našem popisu, možemo konstatirati činjenicu, da su muška imena isključivo jevrejska: Mojsije, Abram, David, Salamon, Josef, Jakob, Israel, Samuel, Rafael, Mihael itd., dok kod ženskih nalazimo mnoga talijanska narodna imena: Gioia, Laura, Lauretta, Vittoria, Rosa, Perla, Biancha, Allegra, Clara, Speranza, Brunetta, Dolsetta itd.

Završavajući ovaj kratki statistički prikaz jevrejske općine u Dubrovniku početkom XIX stoljeća, konstatirat ćemo još i činjenicu, da je ova općina tokom XIX stoljeća polagano brožčano nazadovala, tako da je pred drugi svjetski rat u Dubrovniku bilo samo 87 Jevreja i Jevrejki. Broj od 21, koliko ih danas ima u Dubrovniku, ne izgleda nam mali, kad se sjetimo njihove teške sudbine u drugom svjetskom ratu.

⁴ Na žalost, o aktivnosti najbrojnije zastupanog zanimanja — obrtnika, zbog oskudice dokumenata, jedva možemo što kazati. Zaključujemo da su neki Jevreji imali velike krojačke radnje i da su se bavili proizvodnjom tjestenina i sapuna.

T R G O V I N A

Kako se iz iznesenih statističkih podataka vidi, dubrovački Jevreji su se odreda bavili trgovačkim poslovima ili obrtom. Oni su se, bavili ili nabavkom sirovina i namirnica na stranim tržištima (*mercanti*) ili su držali veće ili manje trgovačke radnje (*negozianti*) ili su bili sitni preprodavači (*bottegai*), ili posrednici (*sensali*) ili obrtnici (*industrianti*). Nama ovdje nije zadatak da izlažemo cjelokupnu trgovačku aktivnost dubrovačkih Jevreja, već samo da dademo jedan sumaran pregled te aktivnosti; da kažemo kako se ona manifestirala, bez ulaženja u detaljnu obradu. Polazeći sa toga stanovišta, iznijet ćemo razne vldove, u kojima se manifestiralo trgovačko poslovanje dubrovačkih Jevreja u razdoblju od 1808 do 1815. god.

SNABDJEVANJE DUBROVNIKA ŽIVEŽNIM NAMIRNICAMA

Dubrovački kraj, kao pasivni, oduvijek je bio upućen na uvoz mnogih artikala, a naročito žita. Domaća žetva nije mogla da ishrani pučanstvo ni za nekoliko mjeseci. Od ulaska pak u Dubrovnik francuskih trupa, koje su u znatnom broju stacionirale u Dubrovniku i na njegovom području, potreba za uvozom ove namirnice postala je još akutnijom.

Tržište sa kojeg se u ovo doba pretežno snabđevao Dubrovnik bila je južna Italija — Pulja, ali nalazimo da se uvozi i banatsko žito, koje je dolazilo preko Rijeke ili Senja. Među jevrejskim trgovcima, koji su sudjelovali u ovom snabđevanju, pomiraju se: Mojsije Israel Levi Mandolfo,⁵ Mojsije i braća Levi Mandolfo, Mojsije Vita i braća Levi Mandolfo,⁶ Sabat Mandolfo,⁷ i Josef Mandolfo⁸.

U 1812. godini bilo je naročito akutno pitanje snabđevanja žitom. U Dubrovniku se krajem ove godine nije nalazilo više od 400—500 vreća žita⁹, a bilo je proračunato da je do druge žetve u 1813. god. potrebno za stanovništvo provincije Dubrovnika i Kotora, bez trupa, 4,885.516 kg žita.¹⁰ Kritična situacija je nastala zbog toga što se već duže vremena nije mogla dobiti dozvola slobodnog izvoza iz Pulje, što je nužno izazvalo ogroman skok cijena ovoj namirnici. U vezi ovoga 3. IX 1812. Leon Levi Mandolfo i Salamon Abrama Pardo obraćaju se Lareintyu, auditoru državnog savjeta i intendantu dubrovačke provincije, moleći ga da se zauzme kod vojnih vlasti kod napuljskog dvora, te da im ishodi dozvolu slobodnog izvoza za 6.000 tomola žita i oslobodjenje od takse, koja je viša od polovine cijene

⁵ *Acta gallica* (dalje: A. G.) 1808, br. 3053.

⁶ *Diversa de Foris* (dalje: D. F.) 243, 218⁷; 244, 99—102.

⁷ A. G. 1810, F. VII/155; 184. Isti Mandolfo prodavao je u Dubrovniku u novembru 1811 god. banatsko žito koje mu je došlo preko Senja po 5¼ pjaštara dubrovački uborak. D. F. 248, 267. U augustu 1811. Francesco Grillo prodao je Jakobu Ruslju i Davidu Pensu preko posrednika Bonajuta Ancona 128 metračkih stara žita po 47 mlet. lira star. D. F. 250, 304⁸.

⁸ A. G. 1811, F. XV/1 br. 1187, 1537. Ove godine (1811) Dubrovnik je bio, izgleda, dobro snabđevan žitom, tako da je Mandolfo dobio dozvolu da izveze iz Dubrovnika 1.250 stara žita, od kojih 150 stara na Krk (*ibid.*), a Abram Salomona Pardo (A. G. 1811, br. 1409, F. XV/1) izvozi na Krk 100 stara žita.

⁹ A. G. 1812, br. 3691, F. XIX/4.

¹⁰ A. G. 1812, br. 4807, F. XIX/4.

žita. U nadi da će zbog dobre žetve u Pulji lakše dobiti slobodan izvoz, oni su poslali u Pulju dva broda, koji se nikako nisu vraćali.¹¹

Istog dana kada Mandolfo i Pardo, izložio je Lareinty tu tešku situaciju i dubrovački načelnik Savin Gjurgjević. On je ponovio molbu spomenutih Jevreja, dodajući da je nabavka žita najzgodnija iz Pulje, jer je dovoz žita iz Rijeke i drugih mjesta Ilirije skopčan sa pogibeljima od gusara, koji pljačkaju po obalama. Ali je naročito istaknuo veliku taksu, koja se mora plaćati na žito uvezeno iz Pulje, tako da bi dubrovački uborak stajao 6—7 pjastara. Na kraju mu je posebno spomenuo slučaj Mandolja i Parda, koji su više da ugone njemu i da pomognu pučanstvu nego zbog neke velike zarade na rizik poslali u Pulju dva broda, koji se još ne vraćaju.¹²

Vjerujemo, da je tešku oskudicu ublažio teret žita od 2.000 tomola, koji je brodom Josefa Leona Levi Mandolfo u decembru 1812. stigao u Dubrovnik iz Rijeke.¹³ Budući da u daljnjim dokumentima ne nailazimo na problem snabdijevanja žitom, pretpostavljamo da je intervencija kod napuljskih vlasti uspjela, te da se Dubrovnik redovito snabdijevao žitom iz Pulje.

Drugi artikal, koji se uvezio u Dubrovnik, usprkos toga što je on u velikim količinama proizvođen u Stonu, bila je sol. Ona je uvožena iz solana u Barleti. Tamo su jevrejski trgovci Abram Josefa Pardo i Sabat Levi Mandolfo, zatraživši svaki put prethodno posebno pismo od dubrovačkih vlasti za upravitelja solana u Barleti, slali brodove, koji su dovozili u Dubrovnik sol. Ova sol prodavala se u Dubrovniku 1808—1809. po 4—9 dukata spud od 225 libara.¹⁴

Osim soli, jevrejski trgovci su učestvovali i u snabdijevanju grada uljem. Tu opet nalazimo Abrama Josefa Pardo, koji je od 27. X 1808. držao u najmu jedan podrum sa 4 cisterne za ulje;¹⁵ Ismaela Velenzin, koji dobiva dozvolu, 25. V 1808. da može izvesti oko 100 barila ulja;¹⁶ Lazara Terni, koji kao mešetar snabdjeva 1808. Djuna Rastića sa 12 barila žutog i svijetlog ulja (*olio giallo e lampante*) po cijeni od 52,15 dukata barilo;¹⁷ Jakova Israela Russi, koji u zajednici sa Ivanom Baptistom Vlajki ima 184 barila ulja, od kojih njemu pripada polovina;¹⁸ Josefa Leona Levi Mandolja, koji je 1812. god. imao u Brindiziju svog snabdjevača maslinovim uljem Dominika de Laurenzi,¹⁹ i Sabata Vite Terni, kojemu je u maju 1812. god. stigao u Dubrovnik brod sa teretom ulja i sapuna.²⁰

Od ostalih artikala koje prodaju dubrovački Jevreji spominju se bob i riža. Samuel Ascoli u aprilu 1811. izvozi u Kotor 60 stara boba, a u maju drugih 50,²¹ dok neki Pardo u zajednici s Maškarićem uvozi 1812. god. brod boba.²² Za rižu pak nalazimo da je uvožena iz Ankone i Trsta. Grgur Barilli poslao je 23. X 1810.

¹¹ A. G. 1812, br. 3666, F. XIX/4.

¹² A. G. 1812, br. 3691, F. XIX/4.

¹³ Ovaj brod je u oktobru bio zaustavljen u Splitu. Intendant je 20. X 1812. intervenirao kod splitskog delegata da brod propusti. A. G. 1812, br. 1476, F. IX/3, br. 4573, F. XIX/4.

¹⁴ A. G. 1808, br. 39, 1041, 1074, 1345, 1356, 2163; A. G. 1809, br. 1506 F. XIV/117; 2460. F. III/91.

¹⁵ A. G. 1808, br. 2684; A. G. 1809, br. 869, F. II/50, 280.

¹⁶ A. G. 1808, br. 1042.

¹⁷ D. F. 211, 81.

¹⁸ D. F. 244, 220.

¹⁹ D. F. 252, 63.

²⁰ D. G. 1812, br. 2023, VI/3.

²¹ D. G. 1811, br. 1166, F. XV/1; F. XV/1.

²² A. G. 1813, br. 812, F. XVI/8.

Abramu Sal. Pardu 40 vreća riže;²³ Jakov Tolentino dobio je dozvolu 27. VII 1813, da izveze iz Trsta u Dubrovnik 10.000 kg riže,²⁴ a 11. IV 1814. Aron Isak Parente 80.000 funti riže i 1.500 stara kukuruza.²⁵

Posebno ćemo spomenuti 10 bačava karanfilića u težini od 2.450,5 kg koje su 1811. god. došle iz Amsterdama preko Trsta na dubrovačku kuću Moise Vita i Moise Israel Levi Mandolfo u Dubrovniku »per conto della cassa d'amortizzazione dell'Impero« i koje su poslije mnogo peripetija i spekulacija da bi ih se prodalo na velikim evropskim tržištima, konačno u septembru 1813, prodane na javnoj dražbi Salamonu Pardo po 6 franaka kg.²⁶

SNABDIJEVANJE VOJSKE

. Našli smo da su dva dubrovačka Jevreja sudjelovali u snabdijevanju robom 400 mornara, koje je morala dati provincija Dubrovnik sa Kotorom, a koji su bili unovačeni za francuski brod »Elite« krajem 1810. god. Prvi trgovac bio je Daniel Terni, koji je prema ugovoru sklopljenom sa Komisijom za opremu spomenutih mornara 23. XII 1810, predao 4. I 1811. istoj komisiji 85 plavih uniformi, 185 pantalona, 270 košulja, 170 vunenih čarapa, 255 pari cipela sa čavlima, u vrijednosti od 16.360,85 franaka. Ovaj iznos je isplaćen pošto je roba pregledana od 2 eksperta, Rafaela Konstantini, trgovca, i Gjorgja Casali, krojača.²⁷ Drugi trgovac bio je Abram Salomona Pardo, koji je sudjelovao kod snabdijevanja mornara »Elite«. On je 31. XII 1810. i 8. I 1811. predao komisiji za snabdijevanje mornara raznu robu u vrijednosti od 12.500 franaka.²⁸

Pored toga, jevrejski trgovci su sudjelovali 1812—1813. u snabdijevanju robom 4-e talijanske regimente, koja je stacionirala u Dubrovniku. Tako je Jakov Tolentino prodao ovoj regimenti 55 lakata sukna, 65 lakata svile, 22 para vunenih čarapa; Josef Levi Mandolfo 2.000 košulja (rok isporuke je bio 2 mjeseca), 200 pari pantalona sa getama, 300 bijelih i 700 crnih kravata i 9 unča srebrnih galona; Samuel Ascoli et Comp. obvezali su se 6. II 1813. da će isporučiti regimenti u roku od 15 dana 700 košulja, 200 para pantalona, 500 para čizama i 3 srebrne epolete; Josef Sabata Mandolfo obvezuje se 4. X 1812. da će isporučiti u roku od 15 dana 2.391 milanski lakat platna; Josef Tolentino nabavlja 6 para srebrnih epoleta, 3 unče srebrnih galona i 14 lakata platna.²⁹ Jakov Tolentino, Samuel Ascoli i Josef Tolentino usmeno su organizirali društvo za snabdijevanje 23-e regimente košuljama, hlačama i drugim.³⁰

²³ D. F. 248, 206'.

²⁴ A. G. 1813, br. 3547, F. XVI/3.

²⁵ *Austriaca 1814*, br. 701, F. XVI/3.

²⁶ A. G. 1811, br. 3303, F. XV/3; D. F. 251, 1; A. G. 1811, 3337, F. XV/9; A. G. 1812, br. 747, F. XIX/1; A. G. 1813, br. 4236, F. XVI/8; 4245, F. XVI/8; 4655, F. XVI/8.

²⁷ A. G., Dopunak X.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Registre de recette. Actes sous signature privée 1812*, str. 2, 17, 49, 50, 63, 89. Jedna uniforma je koštala 82 franka, pantalone 27,26 fr., košulja 5,30 i 5,78, čarape 2,58, cipele 7,21; lakat sukna 0,90 fr., 12 srebrnastih galona 14 lira, 1 kravata 0,75 i 0,98 fr.

³⁰ Zato što se kolonelo regimente nije htio poslužiti njihovom izradom, nastao je spor između Jakova Tolentina i druge dvojice kompanjona 16. VII 1811. D. F. 250, 219.

IZVOZ RAZNIH SIROVINA

Izvozna trgovina preko Dubrovnika svedena je na minimum za vrijeme francuske okupacije i vladavine od 1806. do 1814. Zbog kontinentalne blokade i dosljedno zbog opasnosti, koja je prijetila pomorskoj trgovini od strane engleske flote, što je plijenila po Sredozemlju i Jadranu, razvila se kontinentalna trgovina u pravcu Istok—Zapad.³¹

U jednom kratkom periodu od nepune godine dana, i to od maja 1810. do marta 1811, javlja se izvoz raznih sirovina: voska, sirovog pamuka, bravljih koža, kordovana i oprane i neoprane vune. Jevrejski trgovci izvezli su iz Dubrovnika u tom periodu za Ankonu i Rijeku 6.746 libara voska, 5.696 lb. sirovog pamuka, 34 bale bravljih koža u težini od 8.188 lb., 28 bala kordovana u težini od 2.608 lb., 446 bala vune u težini od 58.900 lb.³²

U ovom izvozu sudjelovali su slijedeći trgovci: Mojsije Vita Levi Mandolfo, Samuel Ascoli, Josef Vita Tolentino, Sabat Levi Mandolfo, Jakov Tolentino, Jakov Terni, Sabat Vita Terni i Abram Salomona Pardo. U Rijeci su trgovali sa Krstom Lupi i braćom Bratić, a u Ankoni sa Grgurom Barilli. Osim ovih sirovina spominje se izvoz neznatnih količina loja.³³ Posebno je potrebno naglasiti izvoz u Ankonu 4.594 libre bronzne,³⁴ jer je to bronza dubrovačkih topova i presa za kovanje novaca.³⁵

NOVČANI POSLOVI

Ne ulazeći u pitanje učešća jevrejskih trgovaca i bankara — kao bankari se spominju Josef Leon Levi Mandolfo i Abram Salomon Pardo (A. G. 1812, br. 2474, XIX/1) — kod kreditiranja i kod zaduživanja, kakvi poslovi se susreću na svakoj stranici arhivskih serija u Dubrovniku *Diversa de Foris, Debita notariae, Mobilia extra, Aptagi*, spomenut ćemo samo njihovo učestvovanje u likvidaciji novca ex-Dubrovačke Republike na banci u Beču Schuller et comp., i malu aferu koja je nastala u Dubrovniku 1811. god. kad su pokupili sav sitni srebreni novac i htjeli ga iznijeti van Dubrovnika.

Poslije pada Dubrovačke Republike ostalo je u Beču na banci Schuller et comp. 42.956 dukata. Marmont je ovu sumu htio upotrebiti za izgradnju puteva, pa je odmah 1808. svu tu sumu prodao Sabatu Levi Mandolfu i Abramam Salomona Pardu. Međutim, banka dugo nije htjela isplatiti mjenice Mandolfa

³¹ V. Popović, *Trgovina i promet Bosne u Napoleonovo doba*, Spomenik SKA LXIX (1929), 85—91.

³² D. F. 247, 130, 195, 220, 235, 260, 260, 273, 285, 292, 292, 319, 323; 248, 54, 83, 143—144, 198, 220, 223, 225, 235, 239, 244, 245; 249, 170—171, 202, 233.

³³ D. F. 248, 250.

³⁴ D. F. 247, 285, 292.

³⁵ Našli smo da je Jakov Tolentino platio državnoj kasi 1.810 franaka za jedan top od bronzne, a drugi put 1.968,18 za četiri topa i 3 «penies de marine», a Daniel Jakova Terni platio je za «torchio di stampa per battere la moneta di bronzo» (presa za kovanje novca) 701 franak. *Registre des revenus nationaux*, str. 60, 65, 105. Takva je bila sudbina dubrovačkih topova i raznih komada iz kovnice novca.

i Parda, izvlačeći se na razne načine. Istom 1811. godine likvidirana je ova stvar, čini se na znatnu štetu Mandolfa i Parda.³⁶

Za spomenutu aferu sa izvozom srebrnog novca saznali smo iz prepiske između zamjenika inspektora carinarnice Drobca, načelnika (*podestà*) Savina Đurđevića i Garanjina. Sve se odigralo 23. VII 1811. Drobac je našao u carinarnici 5 vrećica sitnog srebrnog novca, koji se imao izvesti u Dalmaciju. Smatrajući, da sitni novac nije predmet za trgovinu, odmah je obavijestio načelnika, koji je smjesta napisao pismo Garanjinu u kojem s ogorčenjem govori o monopolu Jevreja, što su ne samo bili sposobni da izvezu sav zlatni novac, nego se sada bave i prikupljanjem sitnog srebrnog novca, koji su već pripremili da izvezu u Dalmaciju. To stvara, po mišljenju Đurđevića, veliku nepriliku za sve porodice, a naročito siromašne, koje se služe svakodnevno sitnim novcem, a ne svakovrsnim takrima, za koje su Jevreji zamijenili ovaj sitni novac. Na kraju njegovo ogorčenje dolazi do vrhunca kad moli Garanjina da spriječi ovu neugodnu stvar i zaštititi »ovaj siromašni grad od jarma jedne pohlepne nacije, koja misli samo na svoje probitke«.

Međutim Garanjin nije shvatio tako tragično ovu stvar. On je predstavku Đurđevića uputio inspektor carinarnice, da ispita postoji li zabrana iznosa ovakvog novca. Inspektor je negativno odgovorio, i tako su vrećice sa sitnim novcem, usprkos povike Đurđevića, otišle na svoje odredište.³⁷

KARATISTI

Dubrovački Jevreji nastavili su, i u doba Francuza, da ulažu svoj kapital u brodove, kupujući u njima udjele ili karate.³⁸ Našli smo, da su Jozef Ambonetti, Ruben Vita Ambonetti, Salamon Terni, Isak Vita Ambonetti, Feliks Valenzin, Lazar Maestro, Abram Josipa Pardo, Josef Mojsije Levi Mandolfo, Abram Natan Ambonetti, Salamon Ventura, Josef Levi Mandolfo, Isak Daniela Tolentino i trgovačka kuća Mojsije Vita i Braća Levi Mandolfo imali u razdoblju od 1808. do 1814. oko 70 karata u raznim manjim i većim brodovima.³⁹

BRODOVLASNICI

Našli smo već jedan slučaj, da je jedan Jevrejin sam vlasnik nekog broda. To je slučaj i sa Isakom Vita Ambonetti, koji je posjedovao braceru »L'unione«,

³⁶ A. G. 1808, br. 1551, 1565; A. G. 1809, br. 21, F. 1/8; 1643, F. 11/127; 3274, F. 1/510; 3714, F. 1/567; 4214, F. 1/886; A. G. 1810, br. 258, F. 11/39; 915, F. 11/135; 1277, F. 11/186; 2615; F. 11/490; 2997, F. 11/819; 3384, F. 1/237; A. G. 1911, br. 773, F. 1/9.

³⁷ A. G. 1811, br. 2342, F. XV/9; 2325 i 2335.

³⁸ Vid.: J. Luetič, *O pomorstvu Dubrovačke Republike u XVIII stoljeću*. Građa za pomorsku povijest Dubrovnika II, 104.

³⁹ D. F. 247, 36; 243, 58, 58' 107; A. G. 1810, br. 1600, F. XIV/148; D. F. 244, 4'; 245, 52', 94; 246, 252'; 247, 100, 193'; 248, 12, 70'; 250, 180; 251, 174; 252, 29; 254, 7; *Diversae cancellariae* [dalje: *Div. canc.*], 234, 127; *Mobilis extra*, 258, 30'.

koju je 14. III 1809. prodao za 2.350 pjastara,⁴⁰ ali smo zato našli više njih koji su bili vlasnici brodova u zajednici sa drugim Jevrejima ili kršćanima. Tako su Isak Baptista Vlajki i Salamon Pardo posjedovali u zajednici trabakul »Madonna del Rosario«, koji su kupili u Gružu od patruna Andrije Gandelara za 200 lujdora.⁴¹

U maju 1807. Dominik Amadij, Abram Salamona Pardo, Abram Josipa Pardo i Lujo Blasi osnovali su društvo za nabavku trabakula u Ankoni.⁴² Mojsije Vita Levi Mandolfo imao je polovinu peliga »Madonna del Rosario«,⁴³ Josip Puglia i braća Levi Mandolfo bili su vlasnici austrijske pulake »La Dalmazia«, koju su bili zaplijenili Englezi.⁴⁴

Isak Vita Ambonetti prodao je 28. IV 1809. Stjepanu Lupi svoju polovinu trabakule »La prudenza«;⁴⁵ Petar Car i Mojsije Levi Mandolfo imaju u zajednici trabakul »S. Anna«;⁴⁶ Salamon Davida Pardo ima petinu u gondoleti kap. Mašina-sovića;⁴⁷ Jakov Terni prodaje 27. II 1811. Ivu Seralji polovinu brigantina »Le celere« za 85 zlatnih mletačkih cekina;⁴⁸ Ivan Maškanić i Abram Salamona Pardo vlasnici su bracer »Speranza«;⁴⁹ Salamon Mojsije Terni, Abram Salamona Pardo i Sabat Levi Mandolfo prodaju 10. V 1812. svoju pulaku »Pasku Pulitiki« za 2.326,50 franka;⁵⁰ Abram Pardo i Josef Mandolfo imaju pelig »Le due stelle« od 30 tona, kojim je upravljao kap. Josip Nardelli.⁵¹

TRGOVAČKE KUĆE I DRUŠTVA

Najjači trgovci Jevreji u Dubrovniku u vrijeme francuske uprave bili su: Josef Leon Levi Mandolfo, Sabat Mandolfo, Abram Salamona Pardo, te Jakov i Salamon Terni. Oni su skupa sa 25 drugih dubrovačkih kršćanskih trgovaca bili izabrani 1812. god. da formiraju trgovačku komoru i trgovački sud u Dubrovniku.⁵² Među njima naročito su se isticali Mandolfo i Terni, koji su imali svoje trgovačke kuće, jednu pod imenom — Dita »Moise Vita e Moise Israel Levi Mandolfo«, koja se susreće i kao — Dita »Moise Vita e fratelli Levi Mandolfo«,⁵³ a drugi pod imenom — Dita »Jacob Terni«.⁵⁴ To su ujedno jedine trgovačke kuće koje smo

⁴⁰ D. F. 244, 56'—57.

⁴¹ D. F. 241, 14'—15, 16. II 1808.

⁴² *Ibid.* 241, 106.

⁴³ D. F. 242, 210', 11. IX 1809.

⁴⁴ D. F. 244, 78, 26. III 1809.

⁴⁵ D. F. 244, 128'.

⁴⁶ *Mobilis extra* 252, 15.

⁴⁷ D. F. 247, 86—86', 8. V 1810.

⁴⁸ D. F. 249, 171'.

⁴⁹ *Registre de recette Actes sous signature privée* 1812, str. 40.

⁵⁰ *Actes sous signature privée* 1814, str. 10.

⁵¹ *Registro del passaporti marittimi* 1814—15. Austriaca.

⁵² A. G. 1812, br. 1474, F. XIX/1. Tom prigodom Abram Salamona Pardo imenovan je četvrtim sucem trgovačkog suda. *Ibid.*, br. 1221, F. XIX/3.

⁵³ D. F. 248, 74'; 251, 1; 249, 246'; *Mobilis extra*, 258, 72'.

⁵⁴ *Div. canc.* 232, 208. Jakov Terni emancipirao je 19. XI 1811. svoja dva sina, Danijela i Salamona. I istoga dana ustupio im je čitavo svoje imanje, uz uvjet da doživotno uzdržavaju njega i njegovu ženu i da se do njegove smrti služe nazivom firma: *Jacov Terni*. — Ovdje možemo istaknuti praksu emancipacije muške djece, koja je vladala i među dubrovačkim Jevrejima. Često srećemo, da je ovaj ili onaj Jevrejin »emancipavit a se et a nexibus paternis« Jednog ili drugog sina... »ita ut liber et sui juris sit...« D. F. 243, 17', 249, 88', 254, 182'.

našli da su vlasništvo dubrovačkih Jevreja.

Ali zato nalazimo dosta dioničarskih društava: Lazar Maestro et comp., Isak Vita Angeli et comp., Josef Vita Tolentino et comp., Samuel Ascoli et comp., David Luzena et comp., Salamon Terni et comp. i Daniel Vita Vitali et comp.⁵⁵

Dubrovački Jevreji rado su sklapali trgovačka društva — *società di negozio*, *società di commercio* — bilo za nabavke robe, bilo za otvaranje trgovačkih radnji, bilo za izradu određenih proizvoda.⁵⁶

Posebno treba spomenuti aktivnost dubrovačkih Jevreja u pomorskom osiguranju. Abram Salamon Pardo i Ivan Golubović bili su direktori osiguravajućeg društva, a u osiguranjima je učestvovao veliki broj Jevreja, npr.: David Luzena, Salamon i Sabat Terni, Isak Ambonetti i Dita »Moise Vita e fratelli Levi Mandolfo«.⁵⁷

Iz ovog što smo, makar sumarno, kazali, može se vidjeti znatna trgovačka aktivnost dubrovačkih Jevreja. Istina je, da nismo gotovo ništa kazali o tome s kolikim kapitalima su raspolagali i kolikog su obima bili njihovi poslovi, ali to nismo sebi ni stavili u zadatak. Ovdje ćemo još dodati, da im poslovi nisu uvijek išli do kraja od ruke. Pod svodovima carinarnice i na drugim javnim mjestima po gradu bio je i za znatan broj jevrejskih trgovaca⁵⁸ istaknut oglas, koji je ličio na osmrtnicu, kojim su pozivani ljudi da se u određenom roku prijave u ured službenika imenovanih prigodom nekog stečaja, da pod zakletkom izjave što se nalazi kod njih od vlasništva dotičnog trgovca, koji je pao pod stečaj, odnosno koliko od njega potražuju ili mu duguju.⁵⁹ Ali to je ono što se može desiti i na što mora biti spreman svaki trgovac. Da li će pak u slučaju takve zle sudbine bolje ili lošije proći, zavisi od sredine u kojoj djeluje.⁶⁰

SCHOLA HAEBREORUM I ČISTO VJERSKE BRATOVŠTINE

Jevreji u Dubrovniku osnovali su svoju malu općinu početkom XVI. st. Sasvim je razumljivo da je ta općina odmah dobila i neku određenu organizaciju. Članovi

⁵⁵ D. F. 242, 69; 243, 62'; 247, 292; 248, 215; 249, 283; 250, 85, 176; *Div. canc.* 234, 111.

⁵⁶ Tako Vlaho Katičić, Petar Živković i Danijel Tolentino osnivaju 1805. god. trgovačko društvo na 10 godina za izradu sapuna (D. F. 246, 102), Vlahi, Luzena, Jani sklapaju 1808. »società di negozio di bottega« sa Mojšajem Luzena i Israelom Nahamunom (D. F. 246, 191); Rafael L. Mandolfo, David Penso i Jakob Russi obrazovali su 1811. »società di commercio« za otvaranje trgovačke radnje za prodaju živežnih namirnica na malo (D. F. 250, 228); Dita Moise Vita e Moise Israel Levi Mandolfo sklapaju »società di negozio« za proizvodnju kruha i tjestenine sa Cirjakom Candelarijem (*Div. canc.* 234, 1).

⁵⁷ D. F. 241, 224, 153, 155'—156; 242, 68; 247, 250'; 249, 47; 250, 236.

⁵⁸ U razdoblju od 1808. do 1814. pali su pod stečaj: Daniel Samuela Tolentino, Isak Tolentino, Isak Valenzin, Abram Josefa Pardo, Israel Nahamun i trgovačka kuća »Moise Vita e fratelli Levi Mandolfo«. A. G. 1809, br. 3901, 3902, F. XIV/343, 344; A. G. 1810, br. 1456, F. II/215; D. F. 250, 145'—147; *Div. Canc.* 234, 128—128'. Daniel Tolentino i Isak Valenzin prigodom stečaja pobjegli su u Cavtat, odakle su tražili *salvum conductum*, a Isak Tolentino pobjegao je čak izvan teritorije države i imao poteškoća zbog pasosa. Kod stečaja koji je doživjela spomenuta trgovačka kuća Mandolfa, njen likvidator Josef Leon Levi Mandolfo prodao je oko 9 kg. srebra, koje je bilo pohranjeno u sinagogi.

⁵⁹ Ovakav je oglas bio istaknut npr. 25. X 1810. prigodom stečaja pod koji je pao Abram Josefa Pardo, koji je inače bio uvažen među dubrovačkim trgovcima, tako da je u aprilu 1808. bio imenovan članom trgovačke komisije u Dubrovniku. D. F. 249, 251, 253.

⁶⁰ U dva slučaja dubrovačkih Jevreja, koji su pali pod stečaj, naišli smo na lijevu solidarnost. U slučaju Isaka Daniela Tolentina sve njegove dugove primilo je na sebe 25 ljudi uz obavezu da ih isplate u roku od 15 godina (D. F. 248, 12—14), a u slučaju Israela Nahama od 17 njegovih kreditora Jevreja (među ukupno 20), 8 mu je dalo 15% popusta, a drugi veći ili manji procenat. D. F. 250, 143'—14.

općine morali su od početka znati svoja prava i dužnosti, ne samo prema državnoj vlasti, nego i prema svojoj zajednici — općini. Razvitak ove unutrašnje zajednice, koja se povećanjem same općine morala neprestano usavršavati, nije lako pratiti, upravo stoga što je to bila unutrašnja organizacija, o kojoj je državna vlast, istina, vodila računa, ali je nije sama provodila, pa se, prema tome, o toj organizaciji u bogatoj arhivskoj građi državne administracije Dubrovačke Republike, koja se čuva u Historijskom arhivu u Dubrovniku, mogu naći samo sporadični, indirektni ili općeniti podaci.

Dragocjeni izvor za praćenje razvoja organizacije jevrejske općine u Dubrovniku i njezina unutrašnjeg života i rada, naime knjiga, koja se čuvala u arhivu dubrovačke jevrejske općine, a u kojoj su bili zapisani svi važniji zaključci uprave jevrejske zajednice u Dubrovniku od 1687. do 1793. godine,⁶¹ nestala je na žalost netragom u vrtlogu drugog svjetskog rata, kada su nestali i milioni Jevreja kao žrtve nacističkog divljanja.⁶²

Ovdje ćemo pokušati dati sliku organizacije predstavništva dubrovačke jevrejske općine, naime jevrejske *scholae* početkom XIX st., koliko nam dozvoljavaju dokumenti kojima raspolazemo. Kažemo početkom XIX st., jer su dokumenti uglavnom iz toga doba, ali to ne znači, da je organizacija, koju ćemo iznijeti, vrijedila samo za ovaj period. Ona će, van svake sumnje, u osnovnim linijama odražavati unutrašnje uređenje jevrejske *scholae* u Dubrovniku, a posredno i jevrejske općine uopće za mnogo decenija unatrag, a možda i za čitavo XVII i XVIII stoljeće.

Da počnemo sa nazivom. U dokumentima nailazimo na četini termina, koji se *promiscue* upotrebljavaju u značenju predstavničkog tijela ili organizacije jevrejske općine. To su: zajednica Jevreja (*universitas Haebreorum* — *università degli Ebrei*), *schola Jevreja* (*schola Haebreorum*, *scola* ili *scuola degli Ebrei*), i sinagoga Jevreja (*sinagoga degli Ebrei*).⁶³

Svi ovi termini upotrebljavaju se, kako rekosmo, *promiscue* u značenju predstavničkog tijela jevrejske općine, ali najčešće se ipak susreće termin zajednica Jevreja, a najrjeđe sinagoga Jevreja.

Da vidimo sada kako je bilo organizirano ovo predstavništvo. Glavni i gotovo jedini izvor za upoznavanje organizacije jevrejske *schole* u Dubrovniku predstavlja prepis zapisnika Velikog kapitula ove *schole*, održanog 29. avgusta 1809. u 4 sata poslije podne, i dokumenti nastali u vezi spora, koji je na toj sjednici nastao.⁶⁴

Ali već sam ovaj zapisnik i s njim skupčani dokumenti pružaju nam mogućnost, da upoznamo čitavu organizacionu strukturu *schole*: upravna tijela, hijerarhiju funkcionera, njihove funkcije, kompetencije same *schole* u unutarnjem upravljanju i prema dubrovačkoj vladi, način izbora funkcionera i primanja novih članova.

⁶¹ J. Tadić, *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII vijeka*, Sarajevo 1937, 104.

⁶² Zapisnik o zapljeni ne samo knjige nego čitavog arhiva jevrejske općine u Dubrovniku, koji je imao 14 značajnih arhivalija, potpisan je u Dubrovniku 10. VII 1941. Još uvijek postoji nada da knjige nisu uništene, i da će se jednog dana pronaći.

⁶³ *Affiti 1809*, str. 11'. Postovječivanje *schole* i sinagoge najbolje se vidi u knjizi najmova 1808/09. Kod plaćanja najma za ljeto 1808. god. stoji: «Scuola degli Ebrei deve dare all'anno zechini 180 in oro.» a za 1809. god.: «Sinagoga degli Ebrei deve dare all'anno zechini 180 in oro. . .», str. 2'—3, 11'.

Budući je riječ o važnom dokumentu, pogledajmo kako je nastao. Jevrejska *schola* — bratovština, kao i sve ostale bratovštine, morale su za vrijeme Republike tražiti dozvolu za svoje sastanke od Malog vijeća, a za vrijeme Francuza od generalnog administratora, uz molbu, da im vlast, kojoj su se obratili, imenuje javnog predstavnika, koji će prisustvovati njihovoj sjednici. Za vrijeme Francuza prisustvovala su dva predstavnika, jedan opće administracije, a drugi gradske.

Držeći se ovog reda, bratovština Jevreja zatražila je 26. augusta 1809. dozvolu, da za sutra može sazvati Veliki kapitul, na kojem će izabrati uobičajene funkcionere za dvije sljedeće godine i primiti u kapitul neke nove članove (*fratelli*).⁶⁵

Budući da kapitul nije mogao biti održan 27. augusta, to je jevrejska općina napravila ponovnu molbu, da se on održi 29. augusta.⁶⁶ Toga dana se kapitul sastao u prisustvu Antuna Kaznačića, predstavnika opće, i Josipa Brankovića, predstavnika gradske administracije. Na početku sjednice utvrđen je broj prisutnih na taj način, što je jedan član kapitula obišao s glasačkom kutijom sve prisutne, koji su ubacili primljenu kuglicu, te je kod prebrojavanja utvrđeno, da je bilo prisutno 26 članova Velikog kapitula. Zatim se prešlo na izbore funkcionera.

Najprije su izabrana četiri deputata, a zatim 6 članova Malog kapitula.⁶⁷ Poslije toga slijedili su redom izbori za 8 razrezivača taksi (*tassatori*) i 2 rezerve,⁶⁸ 2 revizora i 2 rezerve, 4 utjerivača taksa (*esatori*), i 2 deputata nad školama sa djecom. Na kraju su izabrana 4 nova člana Velikog kapitula. Izabrano je, dakle, između 26 članova 30 funkcionera, što znači da su neke osobe bile izabrane za više funkcija. Samo petorica od 26 članova Velikog kapitula nisu bili izabrani ni za jednu funkciju.⁶⁹

Izbor funkcionera vršen je tajnim glasanjem i to kuglicama, koje su se ubacivale u žaru ili kutiju. Procedura kod izbora bila je malo neobična. Postojalo je, da se tako izrazimo, dvostepeno predlaganje kandidata. Najprije bi jedan od prisutnih članova Velikog kapitula imenovao predlagача kandidata za određenu funkciju, čiji je zadatak bio da predloži, odnosno izabere (*elesse*) kandidata, koji je zatim bio prihvaćen ili odbačen tajnim glasanjem. U pogledu imenovanja predlagача kandidata sigurno je postojao neki red, naime, ko ima pravo da ih imenuje. Koji je to red bio nije nam poznato, ali možemo pretpostaviti, da je pravo predlaganja bilo pridržano uglednijim članovima Velikog kapitula. Iz spomenutog

⁶⁴ Prepis zaplenika se nalazi u A. G. 1809, br. 3152, F. XI/212. Znatno je stradao od vlage i stoga je na mjestima teško čitljiv. *Schola* se stvarno ponekad nalazila u teškim novčanim situacijama, pa je morala da pravil i zajmova. Tako je 7. VIII 1809. Mali kapitul *scholae* ovlastio deputate *scholae* Sabata Jannija i Davida Luzenu da mogu podignuti zajam od 318 turskih pjastril kod Ivana Nikole Maškarića. D. F. 247, 70.

⁶⁵ A. G. 1809, br. 3104, F. XIV/258.

⁶⁶ A. G. 1809, br. 3129; F. XIV/262.

⁶⁷ Za Mali kapitul izabrana su zapravo samo tri nova člana, dok su tri, opet većinom glasova, izabrana iz starog Malog kapitula.

⁶⁸ Upada u oči ogroman broj taksačora: 8 + 2. Sudeći po broju reklo bi se da je ekonomsko pitanje u *scholi* bilo jedno od glavnih. *Schola* se stvarno ponekad nalazila u teškim novčanim situacijama, pa je morala da pravil i zajmova. Tako je 7. VIII 1809. Mali kapitul *scholae* ovlastio deputate *scholae* Sabata Jannija i Davida Luzenu da mogu podignuti zajam od 318 turskih pjastril kod Ivana Nikole Maškarića. D. F. 247, 70.

⁶⁹ Lista izabranih izgleda ovako: 4 deputata: Abram Natan Ambonetti, Abram Isak Pardo, Jacob Israel Russi, Mahael Maestro; 6 Malog kapitula: Fellke Valenzin, Sabat V. Mandolfo, Abram Salomona Pardo, Daniel Tolentino, Salamon Terri, Ruben V. Ambonetti; 8 taksačora: Sabat V. Levi Mandolfo, Jacob Terri, Abram Salomona Pardo, Salamon Terri, Daniel Tolentino, Ismael Valenzin, Sabat Janni, Salamon Ventura; Rezervni: Refo Valenzin, David Luzena; 2 revizora: Moise Luzena, Abram Isaka Pardo; 4 egzaktora: Mojsilje Vita Mandolfo, Josef Elia Mandolfo, Ruben Ambonetti, Daniel Tolentino; 2 deputata nad školama za djecu: Sabat V. Mandolfo, Mojsilje Luzena.

zapisnika mogli smo zaključiti samo toliko, da gestalt uvijek imenuje predlagача za izbor svakog prvog novog funkcionera na svim položajima, bilo deputata, bilo člana Malog kapitula, bilo drugih funkcija, samo ne kod rezervnih funkcionera. Utvrdili smo također, da samo gestalt predlaže za prijem nove članove Velikog kapitula.⁷⁰

Što se pak tiče samog glasanja, glasači su mogli glasati za, protiv, uzdržati se od glasanja ili izići iz sale za vrijeme glasanja za određenog kandidata. Kandidat, koji je dobio više glasova za nego protiv, smatrao se izabranim, pa makar ukupni broj glasova protiv, uzdržanih i onih koji su izišli bio veći od onih, koji su bili za njegov izbor. Takav je slučaj bio sa izborom Daniela Tolentina za četvrtog člana Malog kapitula. On je prošao (*restò*) kod glasanja sa 12 glasova, premda je imao 7 glasova protiv, a 7 se uzdržalo od glasanja, što znači da se za izbor kandidata nije tražila apsolutna, nego relativna većina glasova.

Premda nam taj zapisnik pruža dragocjene podatke o organima jevrejske *schole*, o vrstama i broju njenih funkcionera, o funkcijama i kompetencijama Velikog kapitula, Malog kapitula, deputata — izuzevši funkcionere kao što su taksatori, egzaktori, revizori i deputati nad školama, čija imena već sama govore o njihovim funkcijama — iz zapisnika ne možemo na žalost ništa doznati. Isto tako zapisnik nam ne rješava zagonetku, kako se na listi izabranih funkcionera ne javlja gestalt, koji se inače neprestano spominje, i to na prvom mjestu.

Ali, srećom, ono što nam ne kaže zapisnik sjednice, kazat će nam dokumenti koje smo našli u vezi spora koji je na ovoj sjednici nastao. Evo u čemu se sastojao spor: Jakov Israel Russi bio je izabran s velikom većinom glasova, 18 protiv 5 i 3 uzdržana glasa, za trećeg deputata. Međutim, on je odmah žestoko reagirao. Ne samo da je odbio da primi položaj deputata, nego je istovremeno tražio i definitivni istup iz bratovštine. Ali prisutni predstavnik javne vlasti Kaznačić nije htio na svoju ruku prihvatiti ni odreku položaja, ni istup iz bratovštine. To nije htio učiniti ne samo zbog toga, što je Veliki kapitul tvrdio da Russi ne može jednostavno napustiti bratovštinu, ne plativši prethodno bratovštini 60 dukata, nego i zbog toga što je smatrao da bi Russijev primjer mogao povući za sobom druge, a to bi po Kaznačićevom mišljenju, kako ga iznosi na kraju pisma administratoru od 30. VIII 1809, moglo izazvati teške poremećaje u jevrejskoj općini, uzevši u obzir veliki broj službi koje se podjeljuju. Osim toga bila bi šteta da *schola* izgubi ovakvu ličnost, koja bi dobro zastupala njene interese. Zbog svih ovih razloga, Kaznačić je rješenje ovog spora prepustio administratoru.⁷¹

Odluka administratora, da se na prvom sastanku kapitula saopći Russiju, da mora platiti 60 dukata, a da tek onda može tražiti odreku, za nas je daleko manje interesantna nego spomenuto Kaznačićevo pismo administratoru i prilozi uz to pismo.

Kaznačićevo pismo rješava nam maločas spomenutu zagonetku gestalda. On piše administratoru, da je jevrejska zajednica po običaju pristupila izboru četiri

⁷⁰ Kod izbora na ovoj sjednici gestalt Sabat Jenni imenovao je 6 predlagача kandidata, Salmon Terni — 5, David Luzena — 4, Sabat Ventura Feliks Valenzin i Jakov Terni — po 2, a Sabat Mandolfo, Samuel Tolentino, Leon Costantini, Daniel Tolentino i Sabat Vita Mandolfo — po 1.

⁷¹ A. G. 1809, br. 3151, F. XIV/266.

deputata, »koji su zaduženi da od semestra u semestar vrše funkciju gestalda *schole*« («che hanno l'obbligo di semestre in semestre far le funzioni di ghestaldi della scuola...»). Znači, deputati su zapravo gestaldi koji redom vrše ovu funkciju po 6 mjeseci, tako da se sva četvorica izmijene u 2 godine, koliko im traje mandat.

Prilozi, tj. dokumenti kojim je jevrejska *schola* snabdjela Kaznačiča kako bi u svoju korist rješila spor sa Rusijem, daju nam dalje nekoliko važnih podataka. U pitanju su tri priloga, odnosno izvoda iz matrikule jevrejske *schole* u Dubrovniku.

Prva dva izvoda, koja je ovjerovio Isak Maestro, pisar *schole*, govore o obavezi koju gestald, koji odlazi sa dužnosti, ima pri uvođenju na dužnost novoizabranih članova Maloga kapitula i novoizabranih deputata, te o kaznama za one koji ne bi htjeli izvršiti ono što se od njih tom prigodom tražilo.

I jedan i drugi izvod su zaključci Malog kapitula jevrejske *schole*. Prvi, donesen 12. IX 1805, strogo stavlja u dužnost gestaldu koji odlazi sa dužnosti da, pod prijetnjom teške kazne pridržane za kršenje zakletve, mora paziti da svatko od novog Malog kapitula i novih deputata položi uobičajenu zakletvu u prisutnosti meštra *schole* (*del maestro di scola*) i čitave zajednice (Velikog kapitula), prema odluci Velikog kapitula od 26. IX 1790, koja je prošla kroz Malo vijeće Republike. U slučaju da netko u tom času ne bi bio prisutan, mora položiti zakletvu prvi put kad dođe u *scholu* za vrijeme službe, inače neće moći prisustvovati Malom kapitolu doklegod ne položi dužnu zakletvu. A ako netko ne bi htio položiti spomenutu zakletvu, od onog časa će biti isključen od svoje službe, a tadašnji gestald je dužan da sazove Veliki kapitul da bi se izabrao drugi na njegovo mjesto. K tome onaj, koji bi odbio da položi zakletvu, morat će platiti globu od 20 dukata, ako ne bude od nje oslobođen većinom glasova Velikog kapitula. Drugi, donesen 29. IX 1807, uvećava gore spomenutu globu koja je bila ista i za članove Malog kapitula i za deputate, tj. od 20 dukata na 60 dukata za deputate, s time da ne mogu biti oslobođeni ni deputati od plaćanja 60 dukata globe, ni članovi Malog kapitula od plaćanja 20 dukata, sem sa 3 četvrtine glasova Velikog kapitula.

Prije nego predemo na izlaganje sadržaja trećeg priloga, koji smatramo u našoj stvari najznačajnijim, istaknut ćemo nekoliko podataka koje nam pružaju navedeni zaključci Malog kapitula jevrejske *schole* u smislu njenog daljnjeg rasvetljavanja.

U prvom redu, jasno je da je bratovština bila uređena sasvim analogno dubrovačkim vjerskim bratovštinama. Ona je imala svoju matrikulu, u koju je posebni pisar unosio zaključke Velikog i Malog kapitula, koji su donošeni po stereotipnoj formi uobičajenoj od starina u Dubrovačkoj Republici kod donošenja odluka bilo koje bratovštine i samih dubrovačkih državnih vijeća, otkuda su te forme i preuzete.

Drugi značajni podatak koji imamo u iznesenoj odluci Malog kapitula jevrejske *schole* od 22. IX 1805. odnosi se na hierarhiju. Tu se govori o meštru *schole*, za koga možemo tvrditi, premda ne raspoložemo direktnim dokazima, da pred-

stavlja prvu ličnost u hierarhijskoj ljestvici bratovštine, jer pred njim i pred čitavom *scholom* svi novoizabrani članovi Malog kapitula i novi deputati, odnosno gestaldi, moraju položiti zakletvu pri stupanju na dužnost. Ovakva zakletva polaže se uvijek pred vrhovnim forumom, pa prema tome nema sumnje da je meštar *schole* prvi predstavnik bratovštine. Ovaj naziv nismo našli ni u jednom drugom dokumentu, a ne susrećemo ga ni u jednoj bratovštini u Dubrovačkoj Republici,⁷² ali nema sumnje da je meštar *schole* — *maestro di scola* — posebni i prvi predstavnik u jevrejskoj *scholi*, a on se ne smije poistovjetiti sa recimo aktivnim gestaldom, kako bi se moglo promisliti, jer to isključuje kontekst u kojemu se spominje.⁷³ Na žalost ne znamo ko je i na koje vrijeme bio biran na ovaj položaj, a ni koje su bile njegove prerogative. Ali u svakom slučaju meštar *schole* u hierarhiji jevrejske *schole* u Dubrovniku je nešto specifično, i to treba posebno naglasiti.

Iz navedenih zaključaka Malog kapitula možemo konstatirati dalje, da su u jevrejskoj *scholi* u Dubrovniku u doba donošenja zaključaka o polaganju zakletve novoizabranih članova Malog kapitula i deputata 1790. godine, također 1805, kad su propisane globe za one koji ne bi htjeli položiti tu zakletvu, kao i 1807, kad je ta globa povišena za deputate, bili znatno olabavljeli unutarnja disciplina i red.⁷⁴ Ovakvo stanje zapaža se i tokom slijedećih godina, kako ćemo malo kasnije vidjeti.

A sada da progovorimo o trećem prilogu Kaznačićeva pisma, koji je bio prepisan iz jevrejske matrikule na talijanskom jeziku, a koji predstavlja odluku Malog vijeća Dubrovačke Republike od 27. VIII 1791. Odluka govori o privremenim ovlaštenjima koje je Malo vijeće Republike dalo Velikom i Malom kapitolu jevrejske *schole* u Dubrovniku. Iz nje se vidi, da je u to vrijeme bilo podneseno Vijeću umoljenih pitanje odnosa u jevrejskoj *scholi*, te da je Malo vijeće u međuvremenu do donošenja definitivne odluke Vijeća umoljenih interveniralo odlukom u kojoj je provizorno definiralo ovlaštenja Velikog i Malog kapitula te *schole*. Prema ovoj odluci, Veliki i Mali kapitul jevrejske *schole* dobili su ovlaštenja prema kojima su mogli donositi u nekim pitanjima punopravne odluke, a u drugim samo odluke, koje su postojale punovažne kad ih odobri Malo vijeće Republike. U red pitanja u kojima su njihovi kapitul mogli donositi punovažne odluke spadalo je sve ono što se odnosilo na vršenje unutarnjeg kulta njihove religije, na ceremonije, na dobar red u *scholi* zatim na izbore funkcionera za razne službe, na razrezivanje taksi i na udaranje globa. No ako se netko osjetio na bilo koji način povrijeđenim takvim odlukama, imao je pravo apelacije na Malo vijeće Republike. U svim pak ostalim pitanjima koja su se odnosila na upravljanje jevrejskim porodicama i pojedincima, a nisu izričito navedena u ovoj odluci, mogli su donositi odluke i uredbe,

⁷² Vid. K. Vojnović, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj od XIII do konca XVIII vijeka*, Mon. hist. Jur. Slav. Mer. VII, 1, 2 (1899, 1900).

⁷³ In radunanza del Minor capitolo con pieno numero la prima parte è d'incombenzare al ghestaldo che scada del suo officio, che sotto vincolo di giuramento debba invigilare perchè ogni uno del nuovo Minor capitolo e nuovi Deputati eseguiscono il solito giuramento in presenza del Maestro di scola e di tutta l'universita . . . A. G. 1809, br. 3151, F. XIV/266.

⁷⁴ Samo mjesec dana poslije donošenja odluke o polaganju zakletve 1790. god. Malo vijeće Republike donijelo je odluku o vođenju procesa u vezi nekog nerada, »In schola Haebreorum«, što je istodobno uvjetovalo oživljavanje ranije donijetih uredbi protiv Jevreja, među ostalim da moraju nositi žutu traku. *Acta Minoris consilii* (dalje: *Cons. minus*) 100, 73.

ali su one postajale punovažne, kako smo već rekli, istom poslije odobrenja Malog vijeća Republike.⁷⁵

Iz činjenice, da se jevrejska *schola* u sporu sa Russijem poziva na ovu odluku, u kojoj je provizorno utvrđena kompetencija njenog Velikog i Malog kapitula, zaključujemo, da *materia Haebreorum* o kojoj govori odluka nije nikada definitivno regulirana odlukom Vijeća umoljenih, te se život u *scholi* od 1791. godine do pada Republike, a kako vidimo i dalje, odvijao upravo na temelju ove odluke.

Međutim, dobivena ovlaštenja nisu *de facto* osigurala red i disciplinu u *scholi*. O tome nam dovoljno jasno govori slučaj sa Russijem, koji nije bio usamljen. Na naročito veliko previranje i nedisciplinu u *scholi* nailazimo 1812. godine, tako da su deputati *schole* 9. februara bili prisiljeni zatražiti od intendanta posebna ovlaštenja kako bi uspostavili red i spriječili zloupotrebe.⁷⁶

Nisu nam poznate mjere, koje su tom prigodom poduzete, ali znamo svakako da one nisu bile uspješne, jer se već u septembru susrećemo sa novom molbom predstavnika *schole* na intendanta, u kojoj se govori o potpunoj anarhiji u *scholi* i traže privremeno vanredna ovlaštenja, koja bi bila dana jednom članu *schole* u svrhu uspostavljanja reda.⁷⁷ Predstavnici *schole* su bili, dakle, toliko ogorčeni, da su bili spremni čak primiti čovjeka sa diktatorskim ovlaštenjima samo da se učini kraj neredu i zloupotrebama. Ali intendant je smatrao uputnijim da u tu svrhu imenuje trojicu članova *schole* i samog komesara policije — Frezza.⁷⁸

Očekivali bismo, da će se ovog puta konačno uspostaviti red i mir u *scholi*. Ali nije bilo tako. Jedva poslije 2 mjeseca trojica imenovanih članova *schole*: Josef Leon Levi Mandolfo, Leon Costantin, Abram Salamona Pardo, u pismu intendantu od 10. XI 1812. priznaju svoju potpunu kapitulaciju. Pošto su mu se izvinili, što ga uznemiruju velikim molbama, priznaju da ništa ne mogu učiniti sa mnogim pojedincima, koji neće da plaćaju dužne iznose za najam i potrebe *schole*, pa ga mole, da ih na to silom natjera.⁷⁹ Na kraju pisma ponavljaju molbu, da intendant izvrši definitivnu organizaciju *schole*, jer »potpuna anarhija prijeti da uništi sve ono što neznatni broj revnih pojedinaca, kojima je stalo do općeg dobra, podržavaju svojim zalaganjem.«⁸⁰

⁷⁵ Captum fuit de terminando, quod usque ad terminationem excelsi Rogatorum consilii, ad quod delata est materia Haebreorum, possint provisionaliter Malus et Minus capitulum Haebreorum procedere ad omnia, quae respiciunt cultum Internum religionis, quam profitentur, eorum caeremonias, bonum ordinem in schola, creationes officiorum, erogationes taxarum et poenas pro dictis rebus, prout per partes excellentissimi Minoris Consilii registratas in eorum matricula, subiungendo dictas partes appellationi ad excellentissimum Minus Consilium, si quis se laesum crediderit, quo vero ad reliqua, quae respiciunt politiam familiarum Haebreorum et illarum personarum et omnia alia, quae non sunt expressa in presentii terminatione, possint facere partes et terminationes quae tamen non habeant validitatem, nisi prius fuerint approbatae ab excellentissimo Minori Consilio. *Cons. minus* 109, 174—174.

⁷⁶ A. G. 1812, br. 536, F. XV/1.

⁷⁷ A. G. 1812, br. 3724, F. VII/1.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Noi siamo forzati di ricorrere alla di lei generosa bontà, acciò i detti siano obbligati con la forza all'esborso delle rispettive porzioni, senza le quali nulla si può adempire a bisogni urgenti della scuola. A. G. 1812, br. 4952, F. VII/1.

⁸⁰ «Ci prendiamo l'ardire di rinovarle, signore, le nostre suppliche per la definitiva organizzazione della nostra scuola, giacchè una perfetta anarchia va a distruggere tutto quello che pochi individui premurosi del ben commune sostengono a forza della loro premura.» *Ibid.* Osim nerada i nediscipline uglavnom skopčanih uz nelzvršivanje obaveza prema *scholi*, bilo je u *scholi* i sitnih ljudskih sukoba i svada. Izgleda nam neobično da komesar policije na tužbu gosp. Mandolfa, zaduženog za red u *scholi* (incarcicato della polizia della schola — vjerojatno je to bio maštar *schole*), kažnjava Jakova Benjamina Tolentina sa 6 franaka globe (učinjena mu je milost što nije strpan u zatvor), jer je prigodom duge (5 sati) septembarske službe božje u sinagogi (Roš-Ašana — Nova Godina), zbog vrućine i zagušljivog zraka, otvorio prozore, te da se zbog toga oglobljeni Tolentino žali intendantu optužujući Mandolfa da je zloupotrebio dani mu autoritet. A. G. 1812, br. 3899, F. VII/1.

Tokom 1813. godine nismo naišli ni na jedan dokumenat, koji bi govorio o trzavicama u jevrejskoj *scholi*, pa bismo mogli zaključiti, da je privremeno bio uspostavljen mir i red. S razlogom rekosmo privremeno, jer već 30. X 1815. nailazimo na jednu molbu predstavnika jevrejske *schole* upućene i intendantu u vezi novih nereda.⁸¹

Ostavljajući po strani nereda, svade i trzavice u jevrejskoj *scholi* — kojih nije manjkalo ni u ostalim dubrovačkim bratovštinama, tako da nije bio nijedak slučaj, da je moralo posredovati i Vijeće umoljenih — pokušajmo rezimirati ono što smo dosad kazali o jevrejskoj *scholi*.

Schola Haebreorum bilo je vjersko-nacionalno udruženje sastavljeno od istaknutijih i bogatijih članova jevrejske općine — organizirano po uzoru na dubrovačke bratovštine — koje je imalo nama na žalost nepoznat statut i koje je preko svojih funkcionera-deputata predstavljalo prema vani jevrejsku općinu, a preko svojih upravnih tijela Velikog i Malog kapitula, te niza funkcionera, upravljalo jevrejskom općinom. Veliki i Mali kapitul mogli su donositi punovažne odluke u pogledu bogoštovlja i svega što je bilo u vezi s time, a u drugim stvarima mogli su također donositi odluke, ali ih je morala odobriti državna vlast. Veliki kapitul bio je najviši organ, i on je primao većinom glasova nove članove, isključivo nepoćudne, vršio izbor funkcionera i riješavao sporove koje bi na nj prebacio Mali kapitul, kao izvršni organ *scholae*. Mali kapitul se sastojao od šest članova koji su, kao i ostali funkcioneri, birani glasanjem u Velikom kapitolu na rok od dvije godine. Njemu su stajala na raspoloženju četiri deputata, koji su, kako smo kazali, predstavljali *scholu* vani i redom po šest mjeseci vršili službu gestalda, neke vrste privremenog predsjednika *schole*. Zatim 8 aktivnih i 2 rezervna taksatora, 4 egzaktora, 2 aktivna i 2 rezervna revizora i 2 deputata nad školama. Na vrhu hierarhijske ljestvice stajao je meštar *schole*, kao njen stalni predsjednik.

Sudeći po broju članova Velikog kapitula u 1809. godini, koji je iznosio 26 od ukupno 109 muškaraca, koliko ih je po francuskom popisu bilo u Dubrovniku godinu dana ranije, dalo bi se zaključiti da članovi nisu olako primani u *scholu*. Kojim se kriterijem rukovodila *schola* u primanju novih članova, nije nam poznato, ali možemo pretpostaviti, da se kod primanja novih članova naročito vodilo računa o njihovom ugledu i ekonomskom stanju. Čim je npr. Abram Josef Pardo, koji je bio deputat, pao pod stečaj, odmah je sazvan Veliki kapitul, da na njegovo mjesto izabere novog deputata.⁸²

Pored ovog vjersko-nacionalnog udruženja — *scholae Haebreorum* — u jevrejskoj općini u Dubrovniku bilo je i čisto vjerskih bratovština.

Zahvaljujući testamentu Sabata Levi Mandolfa, koji je umro u Trstu sredinom 1814. godine, doznajemo da su postojale tri takve bratovštine. Na žalost, sam testament nismo uspjeli pronaći. Našli smo samo njegovu podjelu, zapravo priznanice onih kojima je pokojni Mandolfo ostavio određene iznose novca, a koje su registrirane u seriji *Diversa de foris* Historijskog arhiva u Dubrovniku. Upravo preko ovih priznanica doznali smo za spomenute bratovštine, o kojima nema ni

⁸¹ Protokol 1815, br. 3702.

⁸² A. G. 1809, br. 2880, F. IV/162. Također 1811. sazvan je Veliki kapitul da izabere novog deputata na mjesto Abrama Isaka Pardo, A. G. 1811, br. 875, F. XIII/1.

nijeći u rijetko sačuvanim testamentima dubrovačkih Jevreja iz XVI i XVII stoljeća,⁸³ i koje su do danas bile nepoznate.

Koje su to bratovštine i koja je bila njihova svrha? To su:

1. Ješivat Šalom — ישיבת שלום
2. Talmud Tora — תלמוד תורה
3. Erev Roš-hodeš — ערב ראש חודש

Prije nego što progovorimo o nazivima, njihovom značenju i svrsi bratovština, pogledajmo kako ih pišu i koje im značenje daju potpisivači priznanica:

Prva bratovština se naziva dubrovačka bratovština pod imenom *Ješivat Šalom*, u prevodu: *rezidencija mira*. Na 14. IX 1814. Daniel Tolentino izdao je potvrdu da je kao gestald dubrovačke bratovštine pod nazivom *Ješivat Šalom*, ili *Rezidencija mira*, primio u korist ove bratovštine od Josefa Mandolfa 10 fjorina, koje je ostavio Šabat Levi Mandolfo.⁸⁴

Druga bratovština se naziva dubrovačka bratovština pod imenom *Talmud Torat*, što znači: *bratovština dječaka* koji uče Mojsijev zakon. Pod istim datumom kao i Tolentino, Josef Elia Levi Mandolfo, kao blagajnik ove bratovštine, potvrdio je primitak od 10 fjorina.⁸⁵

Treća bratovština se naziva dubrovačka bratovština pod imenom *Erev Roš-hodeš*, što znači: *bratovština prvog u mjesecu*; to doznajemo iz potvrde o primitku od 10 fjorina u njenu korist od strane gestalda te bratovštine Rafaela Amadea Valenzina.⁸⁶

Zahvaljujući dr Joshua O. Leibowitzu,⁸⁷ koji nam je prigodom svoje posjete Dubrovačkom arhivu pomogao pri čitanju imena spomenutih bratovština, možemo kazati nekoliko riječi u vezi ovih dubrovačkih bratovština.

Prva bratovština — *Ješivat Šalom* — vezana je uz višu vjersku školu i imala je svrhu da osigura sredstva za njeno uzdržavanje. Riječ *Ješiva* označava višu vjersku školu, ali se upotrebljava i u značenju koledža ili mjesta gdje se održava vjerska obuka za odrasliju djecu i mladiće. Riječ *Šalom* — *mir* stoji u vezi sa riječi *Ješivat*, jer se učenjem zakona dolazi do unutarnjeg mira.

Slijedeća bratovština *Talmud Tora* predstavlja bratovštinu koja se brine za namicanje sredstava za uzdržavanje škole u kojoj se obavlja osnovna vjerska obuka Mojsijevog zakona za djecu i mlade učenike. U talijanskom tekstu pogrešno stoji *Talmud Torat*, mjesto *Talmud Tora*.

Konačno treća bratovština — *Erev Roš-hodeš* — bratovština je vezana uz proslavu svakog prvog u mjesecu,⁸⁸ bratovština vigilije novog mjeseca, kada se

⁸³ Tadić, n. d., 392, 433.

⁸⁴ Daniel Tolentino gestaldo della confraternità di Ragusa, nominata Jesivat Salom ossia Residenza di Pace, dichiarò di aver ricevuto dal signor Giuseppe Leon Levi Mandolfo uno dei figli ed eredi del defonto signor Sabbato Levi Mandolfo, morto a Trieste, la somma di fiorini trenta (30) di Augusta e questi per legato lasciato a favore della suddetta Confraternita del detto defonto signor Sabato nel di lui testamento . . . D. F. 253, 121'.

⁸⁵ Giuseppe Elia Levi Mandolfo cassiere della confraternita di Ragusa nominata Talmud Torat ossia dell'i

prema jevrejskom običaju dijeli milostinja siromasima ili pravi mala zakuska.⁸⁹ Svrha ove bratovštine, dakle, bila je da namakne sredstva za slavljenje ovog polupraznika, odnosno za pružanje pomoći siromasima. Riječ »Erev« — vigilija, napisana je u talijanskom tekstu »Nerev« zbog toga da bi se bolje istaknuo guturalni izgovor jevrejskog y (e).

Nije isključeno, da su u jevrejskoj općini u Dubrovniku postojale i druge bratovštine, kao npr. *Oneg šabat* — bratovština čuvara subote, ili *Hevra Kadiša* — sveto bratstvo — koja se brinula o svim poslovima sahrane mrtvaca.

Kad znamo da su sve ove bratovštine imale svoje matrikule, svoje kapitule, svoje funkcionere itd., kad smo upoznali razvijenu organizaciju *scholae Haebreorum*, slika o životu dubrovačke jevrejske općine postaje nam punija i bogatija. To nije više samo općina trgovaca i poslovnih ljudi, nego i općina koja živi svojim punim unutrašnjim vjerskim životom.

KUĆE U GETU, ŠKOLE, GROBIŠTA

Kuće u getu, mislimo na najstariji dio geta, koje se za vrijeme Francuza uvijek spominju kao 7 kuća jevrejskog geta, u jednoj od kojih se nalazila sinagoga, bile su državno vlasništvo, pa je *schola Haebreorum* za njih plaćala najam. Do 1. augusta 1808. plaćala je 160 mletačkih cekina, a od prvog augusta dalje 180. Kad su Francuzi uzeli vlast, bili su povećani najmovi dućana, pa je povećan i najam geta. Tom prigodom sami deputati *scholae Haebreorum* ponudili su da plaćaju za najam 20 cekina više. Garancijin je 25. VII 1808. pristao na njihovu ponudu, s time da plaćaju u 3 rate, tj. četveromjesečno i to unaprijed.⁹⁰ Najam u ovoj visini ostao je na snazi do kraja 1811. godine, kada je *schola Haebreorum*, smatrajući da je pretjeran, predložila da bude snižen na 1.400 franaka. Ovom prigodom najam 7 kuća u getu bio je stavljen na javnu dražbu sa početnom cijenom od 1.500 franaka. Na javnoj dražbi održanoj 23. XII 1811. najam je dodijeljen *scholae Haebreorum*, koja je ponudila 1.505 franaka.⁹¹ Pod ovu cijenu *schola Haebreorum* držala je u najmu ovih 7 kuća sve do kraja 1814. god.⁹²

U ovoj stvari nas najviše zanima izvještaj direktora demanija, upućen 10. XII 1811. direktoru financijske uprave Kesneru, u vezi iznajmljivanja spomenutih kuća u getu. Iz tog izvještaja doznajemo, da su sve kuće, osim dvije, bile u vrlo lošem stanju, da su slabo posjećivane i da su imale poseban unutrašnji raspored. Ove je argumente upotrebio predsjednik demanijalne uprave da snizi najam tim kućama, jer po njegovom mišljenju teško da bi ih iko drugi osim Jevreja uzeo u najam.⁹³

⁸⁹ U periodu prije izгона iz Palestine prestajao je svaki rad na Roš-Hodeš, isto kao u subotu, međutim poslije izгона ovaj je dan dobio sekundarni značaj nasuprot suboti, koja je ostala veliki praznik.

⁹⁰ A. G. 1808, br. 689.

⁹¹ Bureau de Raguse, *Registre de correspondance 1811—1813*, br. 270, 274, 275, 286; A. G. 1811, br. 4105, F. 11/9.

⁹² *Sommaire des Baux*, str. 178.

⁹³ Toutes ces maisons, à l'exception de deux seulement, se trouvent maintenant en assez mauvais état, et je suis d'avis qu'elles ne pourraient avec facilité être louées à d'autres qu'à des Juifs, attendu leur situation peu fréquentée, et une distribution des pièces qui ne pourraient convenir qu'aux seuls Juifs. *Registre de correspondance 1811—1813*, br. 270.

Budući da ne znamo ništa o unutrašnjem uređenju jevrejskih kuća,⁹⁴ već sam ovaj iako neodređen podatak o posebnom unutrašnjem rasporedu u kućama Jevreja ne bi bio za nas bez značaja i kad ne bismo bili u mogućnosti da doznamo u čemu se taj posebni raspored sastojao. Međutim, izgleda nam da tajnu posebnog unutrašnjeg rasporeda uglavnom rješava jedan drugi dokument, koji se upravo odnosi na jednu kuću u starom dijelu geta.

Dokument se nalazi registriran u *Diversa de foris*⁹⁵ pod 9. I 1811, a predstavlja protestaciju učinjenu Leonu i Lazaru Kostantini od strane tutora maloljetne kćeri pokojnog Petra Jaja, u kojoj spomenuti tutori čine odgovornim Kostantinja za sve štete, koje je imala njihova štćenica zbog toga što joj nisu htjeli povratiti kuću njena vlasništva u onom stanju u kojem je predana njihovim precima. Evo što su Kostantini morali učiniti da bi doveli kuću u prvobitno stanje: morali su otvoriti vrata na Prijeki na onom mjestu, gdje je ranije bio ulaz; postaviti sva potrebna stepeništa, koja su, kaže se u dokumentu, uklonili njihovi preci zbog svoje udobnosti; uspostaviti unutar kuće sve sobe u nekadašnjoj veličini; vratiti na staro mjesto sve skidane pregrade, a zatvoriti na svim mjestima kamenom i vapnom unutrašnji zid, koji je, kaže se dalje u dokumentu, otvoren zbog lakog i neposrednog dodira s ostalim getom i sinagogom.⁹⁶

Kako se iz ovog dokumenta vidi, kuće u getu su bile uistinu potpuno prekrojene. U njih se ulazilo kroz zajednička vrata po sredini geta, pa su prema tome bila nepotrebna sva ostala vrata za ulaz i sva stepeništa osim zajedničkog.

Budući da su sve kuće bile spojene, tako da se moglo kroz njih ići u sinagogu, koja je bila u jednoj od tih 7 kuća, morao je postojati jedan zajednički hodnik kroz sve kuće i sve spratove, što je nužno uvjetovalo mijenjanje unutrašnjeg rasporeda prostorija. Iz tradicije znamo, da je naročito bio izmijenjen unutrašnji izgled dviju kuća uz sinagogu, u kojima su postojale galerije sa kojih bi žene mogle gledati što se dešava u sinagogi i prisustvovati službi božijoj.⁹⁷ Na ovo je zacijelo mislio direktor demanija kad je pisao Kesneru o rasporedu koji odgovara samo Jevrejima.

Na žalost, ovi podaci nam ništa ne govore o unutrašnjosti jevrejske kuće, o namještaju i predmetima, o njezinom unutrašnjem siromaštvu odnosno raskošu, ali *a priori* možemo kazati da je bogatija ili siromašnija unutrašnjost jevrejske kuće bila uvjetovana jačim ili slabijim imovnim stanjem njezina stanara. Kad

⁹⁴ Tadić, *n. dj.*, 370.

⁹⁵ Sv. 249, str. 35-35.

⁹⁶ Noi Matteo Vocativo e Gio. Sinizza, tutori di Maria, unica figlia in pupillar età an erede di quondam Pietro Jaja, ... protestiamo a Voi, Leon e Lazzaro Constantini, la refazione e risarcimento di tutti i danni ed interessi, che la detta nostra pupilla avrà patito... a cagione della vostra rinitenza e dilazione a restituirla la casa di sua ragione posta in questa città, che voi tenete, totalmente rimessa in quella forma in cui vi fu consegnata dai di lei ascendenti ai vostri ascendenti; col riaprire cioè la porta di detta casa nella strada di Prieki in quel luogo, dove tutt'ora si conosce essere stato prima l'ingresso di detta casa; e col rimettere tutte le scale necessarie nella detta casa dai vostri ascendenti disfatte per loro comodo ed interna estensione dei rispettivi appartamenti di detta casa, nella quale perciò si entra al presente per la porta commune situata in mezzo al ghetto, la quale conduce alla scuola degli Ebrei, ed all' altre case di ragione publica tenute in affitto da vari Ebrei, e col rimettere dentro la detta mia casa tutte le travature levate dai vostri ascendenti e chiudere in ogni luogo con calce e pietra tutto il muro interno della detta mia casa, dai vostri ascendenti aperto per aver più facile ed immediata comunicazione col resto del ghetto e della scuola.

⁹⁷ Galerija u kući Tolentino srušena je 1921. god.

imamo u vidu, da je u Dubrovniku bio znatan broj bogatih Jevreja, možemo zaključiti da je u kućama tih ljudi bilo dosta dragocjenosti i luksuznih predmeta.⁹⁸

Jedan indirektni dokaz o tome, da su jevrejske kuće i stanovi, pa i oni u getu, bili pristojno uređeni i opremljeni, imamo u dokumentu od 1. VI 1808, u kojem su popisane kuće u svrhu primanja na stanovanje francuskih oficira. Kuće su podijeljene u 6 razreda, prema tome da li su predviđene za ukonačivanje generala divizije, generala brigade, pukovnika, majora, kapetana ili poručnika.⁹⁹ U popisu je zavedeno 337 kuća (stanova), među kojima se nalazi 18 jevrejskih, 6 za ukonačivanje kapetana, a 12 za ukonačivanje poručnika.¹⁰⁰ To što nijednu jevrejsku kuću ne nalazimo u prva 4 razreda, nije svakako čudo, jer je u prva 4 razreda bilo ukupno predviđeno 29 kuća.

Kad uzmemo u obzir, da su Jevreji još 1808. godine živjeli prilično zbijeni u svojim stanovima, tako da i u možda bolje uređenim kućama nije bilo slobodnog prostora — činjenica da je u spomenutom popisu kuća uzeto u obzir otprilike 2/3 svih jevrejskih kuća, govori za to da su one odreda bile pristojno uređene.

Dvije kuće u getu, naime one uz sinagogu, sigurno su naročito pažene i uređivane. U njima se odvijao, kako znamo iz tradicije, čitav život *scholae Haebreorum*, a u njima su bile i škole, o kojima ćemo ovdje reći nekoliko riječi. Na žalost, dokumenti nam malo o njima govore, ali i ovo malo nije bez značaja, jer bez njih ne bismo ništa znali o jevrejskim školama u Dubrovniku.

Iz dokumenata kojima raspolazemo doznajemo da su u Dubrovniku postojale dvije vjerske škole: niža i viša, a ujedno iz nekih podataka izvodimo da su Jevreji u Dubrovniku imali i neku školu u kojoj su se učili isključivo profani predmeti.

Za postojanje dviju vjerskih škola doznali smo iz već navedenih dokumenata o bratovštinama, koje su bile vezane uz ove škole, a kojima je bila svrha, kako smo već kazali, namicanje sredstava za njihovo uzdržavanje.

Niža vjerska škola zvala se *Talmud Tora*, i u njoj su i muška i ženska djeca učila osnovne pojmove Mojsijevog zakona.

Viša vjerska škola zvala se *Ješiva*. U toj školi su se produbljivala znanja stečena u školi Talmud Tora. Tu su tekstovi iz Biblije čitani, prevedeni i tumačeni. Budući da je u Bibliji ogroman procenat profanih pojmova, to je ova škola davala ne samo vjerska nego i profana znanja. Učitelj i u nižoj vjerskoj školi *Talmud Tora*, i u višoj *Ješiva*, bio je isključivo rabin. Iz ove konstatacije, i iz činjenice da se u dokumentima spominju učitelji djece, učitelji škole, nadučitelji, štaviše učiteljica djece, zaključujemo da je u jevrejskoj općini u Dubrovniku postojala i neka čisto profana škola, u kojoj su jevrejska djeca, koja nisu polazila državne

⁹⁸ Godine 1808. udova Tolentino i Ruben Vita Ambonetti posudili su za knežev dvor, vjerojatno prigodom proslave imenovanja maršala Marmonta dubrovačkim vojvodom, viseće kristalne svijećnjake (*ciocche*) (A. G. 1808, 3652. F. XIV/317; 3855, F. XIV/340), a Daniel Vitali prodao je za 200 dukata 2 flandrijska jedača pribora (*due fornimenti di Flandra*) za upotrebu također maršala Marmonta. A. G. 1808, br. 2190.

⁹⁹ Stato delle case in città capaci al presente d'allogiare i militari, divise in sei classi, Ragusa a di 1. VI 1808. A. G., Dopunci II.

¹⁰⁰ Salomona Terni, Abrama J. Parda, Rubena Ambonetti, Daniela Tolentino, Sabata Levi Mandolfo za kapetane. Za poručnike: Samuela Ventura, Josefa Ambonetti, Jakova Tolentino, Jakova Russi, Israhela Mandolfo, Mojsije Levi Mandolfo, Sabata Janni, udove Ambonetti, Isaka Kampos, braće Valenzin, Mojsija Vita Levi Mandolfo i Jakova Pardo.

škole, učila osnovna znanja, čitati, pisati, računati, talijanski jezik i druge predmete. Na žalost, ništa ne znamo o nastavnom planu i programu.

U popisu izvršenom krajem 1815. godine nalazimo troje označeno kao učitelje. To su Samuel Tolentino, kome je zvanje učitelj djece (*maestro dei ragazi*), njegova žena Venturina Cocen — učiteljica djece (*maestra dei ragazi*) i Natan Maestro — učitelj škole (*maestro di scola*).

Što se tiče Natana Maestra, stvar nije sigurna. Ne znamo da li je riječ o učitelju ili o funkcioneru *scholae*, o čemu smo govorili u prethodnom poglavlju. Istina je, da ne bi bilo logično zaključiti, da se u jednom popisu, gdje se bilježe zvanja, *maestro di scola* shvati kao meštar *scholae*, jer to nije zvanje nego čast, ali kod popisa nije isključeno da je olako zabilježeno jedno za drugo. Učitelji sigurno nijesu bili samo učitelji, nego su se bavili i trgovinom i obrtom, jer učiteljska služba sigurno nije mogla osigurati život njima i njihovim porodicama. Za ovo imamo konkretan primjer kod Israhela Maestra, koji se u dokumentu od 27. V 1814. titulira jedanput jednostavno kao učitelj djece (*maestro di ragazzi*), a drugi put kao nadučitelj ili šef učitelja jevrejske škole (*capo maestro di ragazzi di scuola hebraica*).¹⁰¹ dok mu je u popisu označeno zvanje: *industriante*. Najprirodnije bi bilo da naslov *capo maestro* shvatimo u smislu direktora škole i da mu pridamo funkcije koje i danas ima jedan direktor škole, ali da li je naša pretpostavka tačna, za sada ostaje otvoreno pitanje.

Kad govorimo o jevrejskim školama u Dubrovniku, treba naročito istaknuti činjenicu da je *schola Haebreorum* redovito birala dva deputata, koji su za vrijeme od dvije godine vodili nadzor nad školama za djecu (*2 deputati sopra le scole de' ragazi*). To bi, dakle, bili načelnici prosvjete u maloj jevrejskoj općini. Svakako, postojanje u njoj ovakvih službenika nedvojbeno govori o dobroj organizaciji njena školstva. Nije stoga nikakovo čudo što je nemoguće namjeriti se na dubrovačkog Jevrejina koji ne bi znao pisati, dok je to dosta čest slučaj s drugim našim poslovnim ljudima.¹⁰²

Na kraju ovog kratkog prikaza o jevrejskim školama u Dubrovniku želimo naglasiti još jednu zanimljivu činjenicu, a to je postojanje jedne učiteljice u Dubrovniku početkom XIX stoljeća. Poznato je, da se prve učiteljice u Dubrovniku pojavljuju istom krajem XIX stoljeća, pa bi stoga učiteljica u jevrejskoj školi u Dubrovniku Venturina Cocen u historiji školstva u Dubrovniku nosila prvenstvo i morala biti posebno spomenuta.

Jevreji u Dubrovniku od 1808. do 1913. god. imali su dva grobišta. Jedno nedaleko iza gradskih zidina na Posatu, na lokalitetu koji je i danas poznat pod nazivom *Judioski grebi*, i drugo na Boninovu. Grobište na Posatu definitivno je premješteno na Boninovo 1913. godine, kad su tamo prenesene nadgrobne ploče i kosti pokupljene iz grobova. Zanimljivo je, da su dubrovački Jevreji tokom 100

¹⁰¹ *Venditiones cancellariae* 151, 32'—33. U dokumentu je riječ o ustupanju kuće na Prijekome bratu Natanelu. Israhel nastupa kao prokurator svoga sina Mihaela.

¹⁰² Naših smo na jedan primjer gdje se za jednog dubrovačkog Jevrejina kaže da ne zna pisati, ali to nije bio starosjedilac već doseljenik, vjerojatno u odmakloj dobi. Riječ je o Sabatu Castru, koji je doselio iz Zantea. Akt gdje se za njega kaže — „non sa scrivere“ — je iz 1811. g. *D. F.* 250, 147'.

godina koristili i jedno i drugo grobište. Na grobištu na Posatu pokapali su se u zimskim mjesecima jer je bliže, a u ljetnim na Boninovu.

Istorija starog jevrejskog grobišta Žudioski grebi nije nam dovoljno poznata. Poznat nam je samo jedan ugovor o proširenju ovoga grobišta iz 1652. godine (faksimil kod J. Tadića, *n. dj.*, str. 516). Ne ulazeći u istraživanje istorije ovog starog grobišta, kazat ćemo samo da je *schola Haebrerorum* plaćala za zemljište na kojem se ono nalazilo 7,5 dukata bratovštini presvetoga Rozarija, a za jednu kućicu i komad zemljišta koje je isto tako služilo za grobište 20 groša redovnicama sv. Marije od Kaštela.¹⁰³ Spomenut ćemo također, da je *schola Haebreorum* posjedovala na Posatu jednu kućicu sa komadom zemljišta na kojem su u jednom dijelu bili grobovi, te je tu kućicu sa zemljištem, 12. VI 1808, izdala u najam Stjepanu Bašiću za 60 dukata godišnje, pod uvjetima da ono mjesto gdje su grobovi mora ograditi medom i da *schola* nije dužna nadoknaditi poboljšice na kući i zemljištu poslije Bašićeve smrti.¹⁰⁴

Nas ovdje zanima kada su i kako dubrovački Jevreji dobili novo grobište na Boninovu.

Malo dana nakon što su Francuzi uzeli vlast, general Clausel, guverner Dubrovnika i Albanije, izdao je naredenje da se unapred ljudi ne smiju više pokapati po crkvama ni u blizini grada.¹⁰⁵

Izgleda da je traženje novog lokaliteta za grobište od strane Jevreja bilo uvjetovano baš spomenutim aktom generala Clausela, premda bismo mogli pomisliti da je posrijedi bila oskudica prostora na starom grobištu, uzevši u obzir da se Jevreji pokapaju samo po jedan u svaki grob. Zaključili smo da je traženje novog lokaliteta uvjetovao Clauselov akt jer se u prvom riješenju o novom lokalitetu govori, da je dovoljno udaljen od grada, tako da se neće osjećati zadah grobova.

Iz dokumenata proizlazi, da su dubrovački Jevreji imali dvije ponude zemljišta za grobište, od kojih su jednu prihvatili, ali je ona bila poništena, a druga im nije odgovarala. Konačno su dobili i treću ponudu zemljišta, naime podesan položaj na Boninovu, koju su prihvatili.

Evo, kako je tekla stvar. U jednoj molbi, koju nijesmo pronašli, a za koju smo saznali iz njena riješenja, *schola Haebreorum* zatražila je za novo grobište lokalitet na Gracu (na vrhu današnjeg parka Gradac), nudeći godišnji najam od jednog ljudora. Tadašnji generalni administrator Bruere 3. marta 1808, povoljno je riješio njihovu molbu i istodobno naredio provizornoj komisiji da sklopi ugovor s Jevrejima za spomenuto zemljište na Gracu, koji im je dodijelio, kaže se u naredbi, general Clausel. Svoje rješenje obrazložio je time, da je teren slobodan i da je dovoljno udaljen od stambenih zgrada, tako da zadah grobova neće nikome

¹⁰³ Za vrijeme Francuza iznos koji se plaćao Bratovštini presvetoga Rozarija išao je u korist demanlja, jer su sve bratovštine bile ukinute, a onaj iznos koji se plaćao redovnicama sv. Marije od Kaštela predavao se u korist novoosnovanog dubrovačkog liceja. *Registre des declarations de rentes 1811*, str. 25.

¹⁰⁴ *D. F.* 242, 8.

¹⁰⁵ Nismo uspjeli pronaći taj akt, pa ne znamo kad je točno izdat, ali svakako prije 15 marta, kad se spominje kao već izdat. *A. G.* 1808, br. 128. Nije točno da je taj akt izdat u aprilu, kako tvrdi Jovica Perović, *Srpsko-pravoslavna groblja u Dubrovniku*, Dubrovnik, mjesečna ilustrirana revija, br. 9—10 (1929), 316—319.

smetati. U pogledu godišnjeg najma komisija je trebalo da prihvati ponudu Jevreja.¹⁰⁶

Istoga dana sačinjen je ugovor o najmu spomenutog zemljišta na Gracu sa točno označenim granicama. U ugovoru se spominje neka stara građevina koja se iznajmljuje skupa sa zemljištem.¹⁰⁷ Ali ovaj ugovor, registriran u *Venditiones Cancellariae*,¹⁰⁸ bio je poništen samo tri dana kasnije, i to po naređenju istog generala Olausele, s motivacijom, da je sklopljen bez odobrenja i potrebnih formalnosti.¹⁰⁹ Tako je ova kombinacija propala, pa su Jevreji ponovno morali misliti gdje da nađu pogodno zemljište.

Prije 25. marta njma je stvarno dodijeljen neki novi, nama nepoznati lokalitet, ali su jevrejski deputati odbili da ga prihvate, već su zatražili da im se zamijeni, navodeći da je lokalitet koji im je doznačio komesar Frezza opasan.¹¹⁰ Molba jevrejskih deputata od 25. marta, u kojoj su molili zamjenu zemljišta proslijedio je administrator Garanjin 31. marta 1808. komesaru policije Frezza sa nalogom da nađe jedno pogodno mjesto za grobište Jevreja.¹¹¹

Komesar Frezza je smjesta izvršio nalog. Istog dana, 31. marta, doznačio je Jevrejima za grobište ograđeno zemljište na Boninovu, vlasništva Nikole Lucijana Pucića-Sorkočevića. Originalni akt kojim je Frezza doznačio ovo zemljište Jevrejima nismo pronašli, ali smo našli da je registriran 19. VII 1809. Izgleda da nekome nije bilo pravo što je ovo zemljište doznačeno za grobište Jevrejima, ili je možda netko drugi računao na to zemljište, pa je spomenuti akt, na zahtijev Sabata Levi Mandolfa i Davida Luzene, bio registriran, kako bi svakomu bilo jasno, da se tu nema više što mijenjati.¹¹²

Tako je i bilo. Jevreji su zadržali lijepi položaj na Boninovu, koji još i danas služi za njihovo grobište.¹¹³

EMANCIPACIJA

Zacijelo je najznačajniji događaj u historiji Jevreja uopće, pa tako i dubrovačkih, dobivanje građanske ravnopravnosti — njihova emancipacija. Kad govorimo o značaju emancipacije, izgleda nam da nije važno, da li su Jevreji u jednoj zemlji ili jednom gradu bili podvrgnuti većim ili manjim poniženjima, da li je

¹⁰⁶ Messieurs de la Commission provisoire de Raguse sont invités de vouloir bien faire faire un acte de vente à la nation Juive... du terrain situé à Gradaz, que S. S. Mr le général de Division Clausel leur a accordé pour leur servir de cimetière, ce terrain est inoccupé et suffisamment éloigné de toute habitation, pour n'avoir point à craindre que l'odeur fétide des tombeaux puisse incommoder. Le fond en appartenant au fisc, les Juifs offrent de le prendre à loyer perpétuellement moyennant le prix et somme d'un tuls d'or pour chaque an... » *Registro delle terminazioni*. ... u seriji *Criminalia* 24, 11.

¹⁰⁷ Pri sklapanju ugovora *scholu* su zastupali Abram Salamon Pardo i Sabat Vita Levi Mandolfo.

¹⁰⁸ Sv. 151, 2.

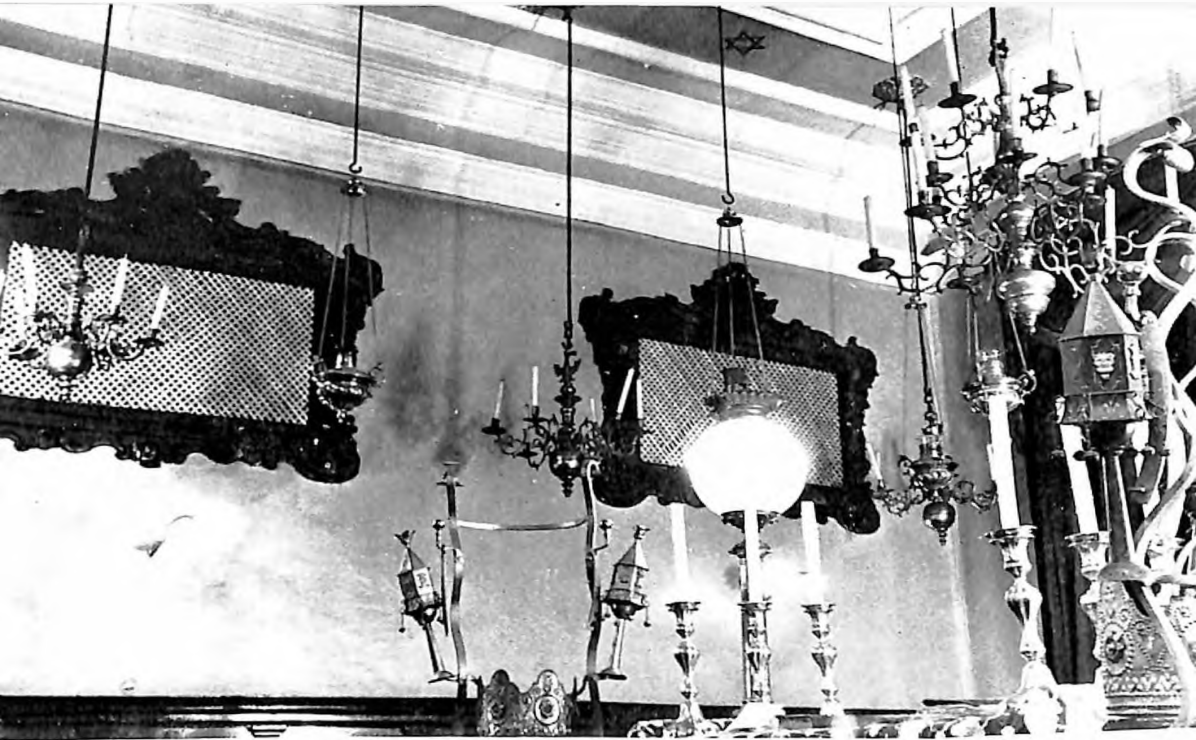
¹⁰⁹ U ovom naređenju lokalitet određen za jevrejsko groblje nazivlje se Kalvarij, kako se u starini zvalo mjesto gdje su Jevreji htjeli osnovati svoje groblje. *Registro terminazioni*. ... str. 11'.

¹¹⁰ A. G. 1808, br. 133.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Ragusa marzo 1808. È stato fissato per cimiterio della nazione ebraica il locale murato di proprietà del Sr Nicolo Luziano Pozza-Sorgo, situato nel piano aperto di Boninovo dietro le autorizzazioni superiori, creduto locale a proposito è scelto a quest'uso. *Il commissario generale di Polizia*. D. F. 245, 27—27.

¹¹³ Premda je ovo groblje dobijeno 1808. god., izgleda da se na njemu počelo pokapati tek 1814. god. Iz te godine je, prema konstataciji dr Leibowitza, najstarija nadgrobna ploča.

Orman sa svicima Tore — *Aron ha kodeš* — u dubrovačkoj sinagogi, prekriven bogato vezenim *parohetom*

Otvoreni *Aron ha kodeš* u dubrovačkoj sinagogi, sa svicima Tore i njihovim tradicionalnim ukrasima.

Otvori sa rešetkama na zidovima sinagoge kroz koje su dubrovačke Jevrejke pratile verske obrede.

Unutrašnjost sinagoge u Dubrovniku.

za njih važio neki stroži ili blaži zakon, važno je to, da su oni samo zbog toga što su rođeni kao Jevreji bili smatrani neravnopravnim ostalim građanima. A to je ono što ih je moralo samo po sebi najviše, da ne kažemo jedino, vrijedati. Prema tome, njihova emancipacija, bez obzira na stroži ili blaži režim, bez obzira na veću ili manju toleranciju prema njima, morala je svugdje biti dočekana neizmjernim veseljem. Aktom emancipacije oni su osjetili, da su ljudi kao i svi ostali. Dobili su garanciju da se ne moraju više bojati nehumanih dekreta i edikata, a istodobno da ne moraju biti zahvalni onima koji su prema njima bili »dobri«. To su osjećaj i saznanje čiji značaj i veličinu može pravo shvatiti samo onaj koji ga je doživio.

Emancipacija dubrovačkih Jevreja, kao i ostalih Jevreja u dalmatinskim gradovima, pada u period prve emancipacije Jevreja (1789—1815), kada su bili emancipirani Jevreji u Francuskoj i kada su Jevreji i u drugim državama, pod uplivom ideja francuske revolucije, koje je raznosila francuska vojska, dobili ravnopravnost ili je barem njihov položaj bio popravljen.¹¹⁴

O emancipaciji Jevreja u dalmatinskim gradovima, a posebno u Dubrovniku, do danas nije pisano. Činjenicu emancipacije Jevreja u Splitu zabilježio je Grga Novak,¹¹⁵ a u Dubrovniku Lujko Vojnović.¹¹⁶ Dok su Jevreji u Splitu i drugim dalmatinskim gradovima bili emancipirani odmah po ulasku francuskih trupa u Dalmaciju 1806. godine, dubrovački Jevreji morali su čekati svoju emancipaciju još dvije godine.

Prije nego pređemo na izlaganje kada je i kako uslijedila emancipacija dubrovačkih Jevreja, potrebno je makar i u najkraćim crtama opisati njihov položaj u Dubrovačkoj Republici pred samu emancipaciju.

Kakav je *de facto* bio taj položaj nije lako utvrditi, jer je dubrovačka vlada u pogledu svojih Jevreja donosila ponekad uredbe i zakone, kojih se nije striktno pridržavala. Mi ćemo ovdje iznijeti, kakav je bio njihov položaj *de jure*, tj. iznijeti ćemo ograničenja koja su im bila postavljena, koja su im, dakle, uvijek visila nad glavom, i za koja su, u slučaju prekršaja, mogli biti pozvani na odgovornost.

Najvažnija uredba, koja je regulirala status Jevreja u Dubrovniku u XVIII st., donesena je 12. VI 1756.¹¹⁷ Tučno mjesec dana ranije, kada je donesena odluka o eventualnom protjerivanju iz Dubrovnika izvjesnog broja jevrejskih porodica, koje su se naselile u Dubrovniku poslije 1739. god., dobili su nalog senatori, zaduženi za proširenje geta, da izrade plan o mnogim pitanjima koja se tiču Jevreja. Plod jednomjesečnog rada ovih senatora bila je gore spomenuta uredba.

Uredba o kojoj govorimo sastojala se iz 18 poglavlja,¹¹⁸ prema kojima je, između ostalog, naredeno, da svi Jevreji moraju stanovati u getu ili njegovom proširenju, a ukoliko bi stanovali izvan geta, da moraju snositi sve terete geta kao da u njemu stanuju; da nijedan Jevrejin ne smije noću izići izvan kuće, pod pri-

¹¹⁴ S. M. Dubnow, *Die neueste Geschichte des jüdischen Volkes I*, Berlin 1920, 68, razlikuje 4 perioda u vezi emancipacije Jevreja: ¹ Razdoblje prve emancipacije (1789—1815), ² Razdoblje prve reakcije na emancipaciju (1815—1840), ³ Razdoblje druge emancipacije (1848—1881) i ⁴ Razdoblje druge reakcije (1881—1905).

¹¹⁵ *Zidovi u Splitu*, Split 1920, 63.

¹¹⁶ *Pad Dubrovnika*, II (1807—1815), Zagreb 1908, 114—115.

¹¹⁷ *Constitutum rogatorum* (dalje: *Cons. rog.*) 169, 195—197.

¹¹⁸ Prvo i petnaesto poglavlje nije registrirano, a peto, šesto i dvanaesto je trebalo popraviti, tako da ne znamo što su ovih pet poglavlja sadržavala.

jetnjom kazne od 2 mjeseca zatvora i 100 dukata globe, za kojih 100 dukata moraju dati dobro jamstvo, inače moraju napustiti grad, a Malo vijeće mora, pod prijetnjom kazne pridržane za kršenje zakletve, povesti postupak protiv prekršitelja; da svaki Jevrejin, kome bi bila potreba izići noću mora imati pismenu dozvolu od sudaca kriminala, koja važi samo 2 dana; da se ubuduće ne smiju proširivati ni nadograđivati kuće u getu ni na trošak samih Jevreja, a da moraju sami vršiti potrebne popravke na kućama, osim kad su u pitanju krovovi, za što će dati novac državna blagajna; da nijedan Jevrejin ne smije ulaziti u kuće kršćana osim u kuće plemića, Antonina, Lazarina, liječnika, hirurga i onih trgovaca koji izdaju police u Carinarnici, i to pod prijetnjom kazne od 15 dana zatvora i 30 dukata globe; da nijedan Jevrejin ne smije nositi svoju trgovačku robu na prodaju po gradskim ulicama ili drugdje osim na Tabor, pod prijetnjom kazne od 15 dana zatvora i 30 dukata globe; da unaprijed svaki Jevrejin mora nositi oko šešira ili kape žutu traku najmanje tri prsta široku (kazna 10 dukata); da se nijedan strani Jevrejin, koji bi došao u Dubrovnik, ne smije zadržavati duže od mjesec dana i smije stanovati jedino u getu, i da gestald Jevreja mora o njegovom dolasku obavijestiti Malo vijeće (kazna 500 dukata); da ubuduće Senat može dozvoliti useljenje samo onim jevrejskim porodicama koje dokažu da imaju barem 1.000 cekina.

Poslije ove uredbe pitanje Jevreja uzeto je ozbiljnije u pretres tek 8. VI 1782. god.¹¹⁹ Tada je npr. zaključeno da nijedna kršćanka ne smije služiti Jevrejima koja ne bi pokazala pismenu potvrdu od župnika da je prošla 50 godina (ni u kojem slučaju ne smije noćiti u kućama Jevreja), pod prijetnjom kazne od 2 mjeseca zatvora, a Jevrejin koji bi je uzeo mora platiti 100 dukata globe.¹²⁰ Zatim je naredeno, da se povedu izvidi koliko Jevreja stanuje izvan geta, na kojem mjestu, u kojim kućama, uz koji najam, koliko Jevreja ima u gradu, koliko ih se uselilo poslije 1755. god., te da o svemu bude podnijet točan popis Senatu. Istovremeno je izdana naredba Malom vijeću, da ne smiju dozvoliti nijednom Jevrejinu boravak izvan grada izuzev na Pločama, ali samo na određeno vrijeme i uz liječničku svjedožbu, s time da ne smiju stanovati s kršćanima.

Tokom narednih godina do pada Republike dubrovačka vlada donijela je još nekoliko naredaba koja su ograničavala prava Jevreja, kao što su: da nijedan Jevrejin ne smije uzeti pod najam nijednu kuću u gradu, niti izići iz one u kojoj stanuje,¹²¹ da svi dućani Jevreja, i oni u kojima se prodavaju živežne namirnice, moraju biti zatvorene kad odbije 24 sat, pod prijetnjom kazne od 50 dukata;¹²² (na dan 25. X 1790. obnovljena je naredba o nošenju žute trake oko šešira, i ona je saopćena pred Zamanjom, predstavnikom Malog vijeća, Judi Costantiniju i Abramom Ambonettiju, gestaldima *scholae Haebreorum*¹²³ da Jevreji i komičari ne smiju ulaziti u kafane pred dvorom,¹²⁴ da ne smiju posjedovati više od jedne

¹¹⁹ *Cons. rog.* 190, 166—168'.

¹²⁰ Od ove zabrane su izuzete dojlje, ali ona moraju dobiti svaki put dozvolu od Malog vijeća, koje tu dozvolu izdaje na temelju zakletog svjedočanstva liječnika da dotična Jevrejka nema dovoljno mlijeka.

¹²¹ *Cons. rog.* 191, 47, 24. IV 1783.

¹²² *Cons. minus* 107, 88—88', 3. I 1785.

¹²³ *Cons. minus* 109, 73.

¹²⁴ *Cons. rog.* 204, 36'—37. 4. IV 1797.

kuće, i da moraju u roku od 6 mjeseci prodati ukoliko imaju više od jedne, a ako to ne učine sami, prodat će višak kuća državni rizničari; da ubuduće ne smiju sticati bilo na koji način nove nekretnine, pod kaznom konfiskacije.¹²⁵

Na kraju ćemo spomenuti još jednu odluku, koja ne ograničava prava Jevreja ali u kojoj je *implicite* sadržano kršenje njihovog najosnovnijeg prava, prava slobodnog ispovjedanja svoje religije. Riječ je o odluci od 18. II 1804. godine, u kojoj se Senat grozi teškim kaznama od godine dana strogo zatvora sa okovima na nogama koje će nositi 6 mjeseci u toku te godine onome koji bi pokrstio Jevrejina iznad 14 godina, onome pak koji bi pokrstio Jevrejina ispod 14 godina, predviđena je kazna od 2 mjeseca zatvora, s time da svakog osmog dana kroz ta dva mjeseca mora biti šiban pred odredom straže, a onaj koji bi pokrstio jevrejsko dijete na času smrti, oslobođen je svake kazne.¹²⁶

Ova odluka, kao i ostale koje smo iznijeli, dovoljno same za sebe govore, pa nećemo ulaziti u njihovo raščlanjavanje. Konstatirat ćemo samo da su one davale dovoljno razloga dubrovačkim Jevrejima, da od srca pozdrave ulazak francuskih trupa u Dubrovnik 1806. i da oduševljeno odobravaju generalu Marmontu, kad je 31. januara 1808. ukinuo dubrovački Senat.¹²⁷

Vjerujemo da su dubrovački Jevreji u ovom dekretu generala Marmonta vidjeli svoju emancipaciju, i da im nije ni na pamet padalo da traže da im bude dana nekim posebnim aktom.¹²⁸

Oni su živjeli u slobodi kao i ostali građani, ostajući ipak združeni u svojoj maloj općini kao posebna cjelina. To su pokazali i prigodom proslave imenovanja maršala Marmonta dubrovačkim vojvodom 16. aprila 1808, kada su mu uputili posebnu delegaciju.¹²⁹

Tako bi to možda i dalje teklo da se nije desio jedan slučaj koji ih je upozorio, da sve još nije u redu. Riječ je o prodaji kuće žene Abrama Jannija na javnoj dražbi. Na licitaciji je kuća dodijeljena bratu Abrama Jannija. Ali tada se postavilo pitanje o valjanosti ove prodaje, budući da Jevrej in po starim zakonima nije smio steći novu kuću. Ovaj prigovor je postavio brat Jannijeve žene Abram Salamon Pardo, tražeći da kuća bude ponovno stavljena na dražbu, jer će biti

¹²⁵ Prilog A. G. 1808, br. 790. Odluka je od 6. XI 1799. Nije unesena u *Cons. rog.* Pisar je propustio da unese sve odluke od 19. X 1799. do kraja 1799. Riječ je o izvodu iz konceptna bilježnice kancelara.

¹²⁶ *Cons. rog.* 210, 13—13'. Vid. također odluku od 31. VII 1806, u kojoj je riječ o pokrštanju dječaka Jevrejina, u što se umješao i sam general Lauriston. *Ibid.*, str. 65.

¹²⁷ Ne raspoložemo dokumentima, koji bi nam govorili o odnosu dubrovačkih Jevreja prema onim francuskim trupama, koje su ušle u Dubrovnik, ali možemo pretpostaviti, da su ih pri svakom koraku pomagali. To nam potvrđuje slučaj Isaka Vita Ambonettija, čije imenovanje za nadzornika vanrednog kopnenog i pomorskog transporta od 28. VII 1806. general Lauriston ovako obrazlaže: «Les services importans que vous avez rendus aux troupes françaises et le vif empressement que vous avez témoigné de leurs être utiles, m'ont déterminé pour vous donner une preuve de la reconnaissance que l'on vous doit à tant de titres...» Ovu potvrdu je Ambonetti priložio molbi kojom je 1809. godine molio neko bolje mjesto u nacionalnoj straži. A. G. 1809, br. 694. F. XVII/7. Privrženost Jevreja prema Francuzima bila je poznata i izvan Dubrovnika. Naročito su ih zbog toga mrzili hercegovački Turci, koji su sanjali o uspostavi Dubrovačke Republike, od koje su dobivali darove. O tome piše francuski konzul u Travniku 30. VIII 1809. ministru vanjskih poslova, te za hercegovačke Turke kaže: «Pristašama Francuza, a naročito Židovima, prijetite najstrašnijim kaznama.» V. Jelavić, *Iz prepiske francuskog generalnog konzulata u Travniku u godinama 1807—1814*, Glasnik ZM, XVI (1904), 472—473. Vid. M. Gavrilović, *Ispisi iz pariskih arhiva*, Zbornik za Istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, I (1904), 408.

¹²⁸ Sam Marmont smatrao je emancipaciju toliko prirodnom da akt o tome uopće ne spominje u svojim *Memorie del Marsciallo Marmont, duca di Ragusa, I*, Milano 1858.

¹²⁹ Delegaciju su sačinjavali Ismael Valenzin, Sabat Levi Mandolfo i Isak Kampos. A. G. 1808, br. 391.

skuplje prodana. I zbilja, prodaja je poništena i kuća ponovno stavljena na prodaju, s time da se i Jevreji mogu natjecati.¹³⁰

Ovaj slučaj, a pogotovo član 3. Marmontova dekreta o ukidanju Republike, koji je govorio, da će pravda biti administrirana po starim zakonima i običajima Dubrovnika, što je nužno uvjetovalo neravnopravni odnos prema Jevrejima u poređenju sa ostalim državljanima, a možda i uznemirujući glasovi o »Sramnom dekretu« (Décret infâme) Napoleona od 17. III 1808, potaklo je dubrovačke Jevreje, da molbom od 22. VI 1808, koju su potpisala 4 deputata jevrejske općine, zamole generala Marmonta, pozivajući se na slobodu, koju uživaju svi Jevreji u Talijanskom Kraljevstvu, neka izvoli narediti odnosnim vlastima, da ubuduće moraju smatrati Jevreje kao i sve ostale državljane.¹³¹

Marmont je istog dana, primivši povoljan izveštaj od Garanjina, donio kratak dekret kojim je ukinuo sve zakone stare dubrovačke vlade, koji su ograničavali civilna prava Jevreja, i naredio da oni moraju uživati ista prava kao i ostali građani.¹³²

Time je emancipacija Jevreja bila sankcionisana, i da nije 1809. izbio spor o jevrejskoj zakletvi, o čemu ćemo kasnije govoriti, do 1814. god. ne bismo imali što primijetiti u pogledu poštovanja ravnopravnosti dubrovačkih Jevreja sa ostalim građanima.

Dobivanjem ravnopravnosti dubrovački Jevreji primili su, razumljivo, i dužnosti svih ostalih građana. Pored ostalog, uključeni su u narodnu stražu osnovanu 1809. godine, u koju su morali stupiti svi muškarci od 18 do 50 godina života.¹³³ Ali iz pitanja koje je nastalo u aprilu 1814. godine vidi se da su *tacite* bill isključeni od obavljanja službe sanitarnih straža. Tada se, naime, predsjednik sanitarne službe knez Sorokočević obratio guverneru u Zadru jednom predstavkom u kojoj kaže, da su samo Jevreji među svim građanima izuzeti od sanitarne službe, i to zbog toga što bi navodno seljaci, određeni za stražu sanitarnog kordona, teško podnosili da budu podređeni njihovim naređenjima, pa predlaže da budu podvrgnuti plaćanju godišnje kontribucije od 1500 dukata, što bi predstavljalo pravednu naknadu.

Guverner Tomašić odbacio je ovaj prijedlog 27. aprila iste godine, kao stvar koja bi unijela odiozno pravljenje razlike (*che porterebbe un odiosa distinzione*), i stao na stanovište, da se uspostavi pravedni red smjena, kojim bi bili obuhvaćeni i Jevreji kao i svi drugi građani istoga položaja, ostavljajući ipak na volju Jevrejima, koji se isključivo posvećuju trgovini, da kad dođe njihov red odrede na svoje mjesto nekoga drugoga.¹³⁴

Time je ovo pitanje bilo riješeno. Jevreji su uključeni u smjene sanitarne službe kao asistenti u raznim mjestima sanitarnog kordona,¹³⁵ ali su se služili

¹³⁰ A. G. 1808, br. 748, 790. Registro terminazioni... Ovim je Pardo uspio da mu sestra skuplje proda kuću, i da *de facto* bude uklinut jedan stari zakon.

¹³¹ A. G. 1808, br. 1406. Vid. prilog br. 1.

¹³² A. G. 1808, br. 1413. Vid. prilog br. 2.

¹³³ U spiskovima narodne straže koje smo pregledali nismo našli da je jedan Jevrejin bio postavljen na koji veći čin od kaporalu. Redovito su uzimani kao strijelci u rezervne odrede. A. G. 1810, br. 1508, F. V/6; A. G., nesredeni dio.

¹³⁴ *Austriace 1814*, br. 920, F. VII/7.

¹³⁵ U julu 1814, bili su određeni: Rafael Constantini u Ombil, Abram Pardo u Banima, Jakob Tolentino u Ridici, Jozef Leon Levi Mandolfo u Donjoj Vitaljini, Mihael Maestro u Ošljemu, Sabat Janni u Petrači i Daniel Tolentino u Petrovom selu.

slobodom koju im je dao Tomašić, pa su redovito slali druge na svoja mjesta.¹³⁶ No bilo je slučajeva da su pojedini Jevreji sami izdržali svoju smjenu.¹³⁷

Još prije nego što je pokrenuto ovo pitanje sanitarne službe, austrijske vlasti su, na molbu Jevreja, izdale javni oglas koji se može smatrati potvrdom emancipacije Jevreja dobivene od Francuza.

Kako je poznato, austrijska vojska ušla je u Dubrovnik krajem januara 1814. godine. Ulazak austrijske vojske ohrabrio je, bez sumnje, one koji su još sanjali o uspostavi stare Republike. Razumljivo je, da su takvi elementi osvetnički gledali na Jevreje — prijatelje Francuza, koje su oni toliko mrzili. Kao najmanje što su mogli učiniti, pripremali su kamenje i smrdeća jaja, da ih bacaju na Jevreje, ako se u toku nastupajućeg Velikog tjedna i o Uskrsu usude pojaviti na ulicama, kako bi barem u nečemu oživjeli običaje stare Republike.

Ovo komešanje ponukalo je jevrejske deputate, da uprave molbu na generala Milutinovića, u kojoj su izložili, kako za vrijeme Republike nisu smjeli izići na ulicu tri dana Velikog tjedna i tri dana Uskrsa, i kako se sada spremaju neki opaki tipovi, da ih u to vrijeme napadaju, da su štaviše već počeli ostvarivati svoje zle namjere; oni ga zato mole da ih zaštiti od ovog nečasnog postupka.

Ova molba, upućena 24. marta 1814, naišla je na dobar prijem kod generala Milutinovića, koji je smjesta na poledini molbe dao uputstvo intendantu, da stane na put ovom bezakonju, proglasivši odgovornim roditelje za ponašanje svoje djece.¹³⁸

Već sutradan, 25. marta, izišao je javni oglas, koji je, kako smo maločas kazali značio potvrdu ranije dobivene emancipacije. »Jevreji su smatrani u svim državama njegova veličanstva, čitalo se u oglasu, jednako kao i ostali građani. Oni moraju uživati ista prava u provinciji Dubrovnika. Stoga se upozoravaju stanovnici, da nitko sebi ne dozvoli, da ih bilo u čemu uznemiruje, a naročito u dane Velikog tjedna, jer će očevi biti odgovorni za ponašanje svoje djece.«¹³⁹

Dubrovački Jevreji su, dakle, započeli svoj život pod austrijskom vladavinom nailazeći na razumijevanje kod njenih najviših predstavnika. Kakva je bila njihova daljnja sudbina, tek treba da bude istraženo.

Vratimo se sada na već najavljeno pitanje jevrejske zakletve, koje je pokrenuto 7. marta 1809. godine. Toga dana Salamon Mojsije Terni položio je protiv svoje volje zakletvu u kojoj je vidio, kako se u svojoj oštroj žalbi intendantu Garanjinu izrazio, iregularan akt sudaca kojim su konačno obnovili stare metode inkvizicije.¹⁴⁰

Da vidimo kojom prigodom je morao Terni položiti ovu zakletvu i u čemu se ona sastojala? Terni je pozvan na sud od nama nepoznata tužitelja, koji je od njega potraživao 600 kolonarnih peča (*pezze collonarie*), i kad je Terni odbio da mu ih dade, tužitelj je tražio da se zakune na način koji je izazvao revolt ne samo Ternija nego i ostalih dubrovačkih Jevreja, koji su posredstvom 4 člana Malog

¹³⁶ 7. VII 1814. predstavnici Jevreja podnijeli su sanitarnoj komisiji spisak od 40 Jevreja koji imaju platiti 200 talira, što će biti isplaćeno onima, koji će ih zamijeniti kad dođe njihov red sanitarne službe. *Protocollo della commissione di sanità dal 24. maggio 1814*, br. 924, Dopunci br. 24.

¹³⁷ Mihael Maestro u Ošljemu. *Ibid.*, br. 951.

¹³⁸ *Austriaca 1814*, br. 578, Tit. XXIV. R. 8.

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ A. G. 1809, br. 995, F. XIV/79.

kapitula svoje *schole* istodobno protestirali kod Garanjina protiv ovakvog načina polaganja zakletve, »koji nije u upotrebi, kaže se u protestu, ne samo u pokrajinama koje imaju sreću da žive pod presretnom vlašću preuzvišenog našeg vrhovnog gospodara, nego ni u najnekulturnijim krajevima Evrope«. ¹⁴¹

Već iz podataka u Ternijevoj žalbi i protestu Malog kaputula jevrejske *schole* mogli bismo donekle rekonstruisati napadanu zakletvu, ali nam ti podaci nisu potrebni. Ovakva zakletva bila je stvarno ponekad u upotrebi u Dubrovačkoj Republici. To su priznavali i Terni i Mali kapitul, samo što su oni tvrdili da je takva zakletva upotrebljena vrlo rijetko, 4 puta u posljednja dva stoljeća, a suci su našli da je upotrebljena 7 puta u posljednjih šezdeset godina. Zahvaljujući navodima sudaca, koji su se pobrinuli da naznače točno ko je i kad položio ovakvu zakletvu, kako bi dokazali da oni nisu zaveli nikakvu novotariju, u stanju smo da točno opišemo u čemu se ona sastojala.

Mjesto da govorimo uopće, opisat ćemo zakletvu na slučaju samog Ternija. Kao da ga gledamo kako se opire i kako u alternativni da ili izbroji 600 peča ili položi traženu zakletvu konačno pristaje i nervozno izuva obje čizme, iako mu suci kažu, navodno da bi pokazali kako su širokogrudni, da je dovoljno da izuje jednu; kao da ga gledamo kako drži ruku na tefilinu, stoji bosonog okrenut prema suncu, u naročitoj košulji i sa jevrejskim šešikom na glavi, i kao da ga čujemo kako govori: »Ja, Salamon Mojsije Terni, kunem se Bogom živim, Bogom svetim, Bogom svemogućim, koji je stvorio nebo i zemlju i sve što se na njemu nalazi, da sam u ovoj parnici, u kojoj me tereti tužitelj, nevin i da ću kazati istinu, i ako sam kriv ili ako upotrebim kakvu laž ili prevaru dvosmislenih riječi, neka me proguta zemlja, kao što je progutala Datana i Abirana, i ako ne kažem istinu neka me napadne paraliza i guba, ona od koje je molitvama Elizeja bio oslobođen Naman Sir, a sin Elizejev Jezija bio napadnut, i ako ne kažem istinu, padavica, krvotok, nenadana kap neka me udari i nagla smrt neka me snađe, koja neka mi uništi dušu i tijelo i sva moja dobra i neka nikad ne dođem u krilo Abramovo, i ako ne kažem istinu, neka me zakon Mojsijev, koji mu je dan na brdu Sinaju, digne s ovoga svijeta i neka me smetu sva pisma upisana u pet knjiga Mojsijevih, i ako ova moja zakletva ne bude istinita i pravedna, neka me ukloni sa svijeta Adonai i moć njegov«.«

Evo ovakvu je zakletvu ¹⁴² položio Salamon Terni. Međutim, ovakva zakletva nije ništa novo. Nju su, kako smo već kazali, ponekad polagali dubrovački Jevreji pod starom Republikom. Rekosmo ponekad, jer je pod Republikom bio daleko češći drugi način jevrejske zakletve, koji je opisan riječima: dodirnuvši pero po običaju Jevreja (taoto calamo more Haebreorum). ¹⁴³ Ova zakletva je bila vrlo jednostavna, a sastojala se bukvalno u doticanju pera. Simbolika je, kako opisuje

¹⁴¹ A. G. 1809, br. 996, XIV/80.

¹⁴² Ovaj način zakletve ima najviše sličnosti sa zakletvom koju su polagali Jevreji u Šleskoj. I tamo je Jevrejin polagao zakletvu bosonog, okrenut prema suncu, obučen u posebnu košulju i sa šešikom na glavi. *Jüdisches Lexikon*, III, 420—421.

¹⁴³ Ovo je samo dubrovačka oznaka za zakletvu, i ona se, koliko je poznato, ne sreće na drugim mjestima. U literaturi je opće poznat izraz za jevrejsku zakletvu »more judaico« ili »more Haebreorum«, i pod njim se razumjevuju najrazličitije vrste zakletvi.

Terni u žalbi, bila u tome što pero može da napiše neizrecivo ime božje.¹⁴⁴ Kad čovjek dodirne pero, isto je kao da se zakune imenom božijim, koje čovjek ne smije da izgovori, ali koje pero može da dapiše.

Žalba Ternija, kao i protest Malog kapitula, nije urodio plodom. Suci su stajali čvrsto na stanovištu, da potpuno zakonski mogu tražiti ovakvu zakletvu, jer je to vjersko pitanje, na koje se Marmontov dekret o emancipaciji Jevreja, upotrebljen od Ternija i Malog kapitula protiv sudaca, ne odnosi, pa su se čak u čudu pitali, zašto se Jevreji bune na ovakvu zakletvu. Oni su štaviše tražili od Garanjina da pozove na odgovornost potpisnike protesta zbog uvreda učinjenih sudu.¹⁴⁵ Prema tome, dubrovačkim Jevrejima nije preostalo drugo nego da direktno traže ukidanje ovakve stare zakletve.¹⁴⁶

Ne znamo kada, ali sigurno je da su dubrovački Jevreji upraveli takvu molbu maršalu Marmontu, koji ih je sada već drugi put zadužio povoljnim riješenjem njihove molbe. Dekretom potpisanim u Ogulinu 9. septembra 1810. maršal Marmont je ne samo ukinuo staru zakletvu, nego je izričito zabranio sucima njenu primjenu, određujući da Jevreji imaju polagati zakletvu kao i svi građani prema običajima u Dubrovniku i Hirskim provincijama.¹⁴⁷

Ali ni poslije Marmontovog dekreta suci prvostepenog suda nisu se predali. Oni su 9. oktobra 1810, istina vrlo učtivo, odgovorili administratoru Garanjinu, uvjeravajući ga da su Marmontov dekret o ukidanju stare jevrejske zakletve primili kao zakon. Ali su napravili primjedbu na drugi član dekreta, koji govori, da se od Jevreja ne smije tražiti druga zakletva osim one koja je u običaju u Dubrovniku i u Hirskim provincijama za sve ostale građane, te da formula mora biti ista za sve. Oni, naime, ne poznaju takvu formulu; naprotiv, u svojoj praksi sudenja, koje je vršeno na temelju zakona i običaja Dubrovnika, oni su imali u upotrebi razne formule za razne religije, jer nema jedne, koja bi odgovarala svim religijama. Stoga mole Garanjina, da im stavi do znanja tu novu formulu, kako bi se znali vladati.¹⁴⁸

izvorni

Garanjin im nije direktno odgovorio, jer nije ni mogao. Nije postojala, niti je mogla postojati neka zajednička formula. Ali im je konkretno kazao, kako on smatra da treba shvatiti Marmontov dekret o ukidanju stare jevrejske zakletve. Prema njegovom mišljenju, ukinuti su oni vanjski čini, koji su pratili zakletvu, kao što je stajati bosonog, obući neku košulju, držati šešir na glavi i slično, kao i kazivanje onih strahovitih prokletstava koje je Jevrejin morao izgovarati prilikom polaganja zakletve. Što se pak tiče načina na koji Jevreji moraju polagati

¹⁴⁴ „...era il costume ab antico dare tal giuramento sopra una penna sotto intenzione del giudice come quella che poteva scrivere l'Innefabile Nome d'Iddio...“ A. G., br. 995. F. XIV/79.

¹⁴⁵ A. G. 1809, br. 995, 996, F. XIV/79, 80.

¹⁴⁶ Ludvig Bonaparte je posebno ukinuo zakletvu „more judaico“ u Holandiji. Dubnow, n. dj., str. 162. U Švicarskoj pak ukidanje jevrejske zakletve i pripuštanje Jevreja polaganju građanske zakletve bilo je usko povezano sa emancipacijom Jevreja. U parlamentarnim debatama protivnici emancipacije su govorili, da su Jevreji nesposobni da polažu građansku zakletvu, jer su članovi jedne posebne nacije, i sanjaju o mesiji koji mora obnoviti njihovo kraljevstvo. Dubnow, n. dj., str. 175—176.

¹⁴⁷ A. G. 1810, br. 3058, F. XVI/310.

¹⁴⁸ A. G. 1810, br. 3105, F. XII/115.

zakletvu, njegovo je mišljenje, da to treba da čine držeći tefilin¹⁴⁹ u ruci, ili pero, već prema tome kako zatraži sud, dok konačno, sistematizacijom sudstva u Iliriji, ne bude točno propisana formula jevrejske zakletve.¹⁵⁰

Suci su se morali zadovoljiti ovakvim tumačenjem Garanjina, pa je na taj način pitanje jevrejske zakletve skinuto s dnevnog reda. Od sada ćemo kod zakletve Jevreja u Dubrovniku nailaziti samo na zakletvu: *tacto calamo more Haebreorum*.

1

Molba dubrovačkih Jevreja kojom traže ravnopravnost

A sua Eccellenza il Generale in Capo Marmont Duca di Ragusa

Eccellenza

Gli Ebrei di Ragusa umilmente suplicano Vostra Eccellenza si degni volgere uno sguardo di benignità su di essi e implorano la sua giustizia con la quale Vostra Eccellenza rende felici questi stati, nella presente osequiosa istanza ch'anno l'onore di presentarli.

Siccome tutti i rispettivi Tribunali di que anno avvuto l'ordine di Vostra Eccellenza di seguitare provvisoriamente nelle loro procedure e decisioni a norma delle antiche leggi del passato Governo e contenendo alcune delle dette leggi de' regolamenti, che distinguono gl'Ebrei dagli'altri Nazionali, sudditi di questo stato per vari rapporti, così seguitano gl'Ebrei a non essere considerati come Nazionali, ne come tali vengono trattati, quantunque essi sonosi qui stabiliti e naturalizzati, e sono sudditi da sua Maesta L'Imperatore e Re, per il quale nutrono gli medesimi sentimenti di fedeltà e attaccamento che dimostrano tutti gl'altri Nazionali che vivono sotto gli fortunati Auspici del medesimo Sovrano.

Si lusingano pertanto che Vostra Eccellenza non acconsentirà che gl'Ebrei di Ragusa siano i soli esclusi de' benefici della Nazionalità che godono tutti gl'Ebrei nel Regno d'Italia secondo le generose intenzioni del Avgustissimo Imperatore e Re.

Si supplica per ciò, sempre che lo credera conveniente, si degni ordinare alle respective Autorità, di considerare gl'Ebrei d'ora in poi come tutti gl'altri sudditi Nazionali di questo stato, e che possano godere tutti quei vantaggi che Vostra Eccellenza giudicherà a proposito.

I sottoscritti anno l'onore di rassegnarsi icol più proffondo rispetto, e sentimenti più sinceri di stima e considerazione Di Vostra Eccellenza.

Ragusa li 22 Giugno 1808

Umilissimi e devotissimi servitori

Abram Nattan Ambonetti

Jacob Israel Russi

Sabbato Vita Levi Mandolfo

Abram di Giuseppe Pardo

Deputati

degli Ebrei

¹⁴⁹ Poreklo ove riječi je nedovoljno poznato; možda je proizišla od hebrejske riječi «tefillah», molitva. Tefilin su male kožne kutije koje sadrže komad pergamenta na kojem su ispisana četiri odeljka Tora (Biblije). Na kutijica su privezane kožne trake pomoću kojih se one pričvršćuju za lijevu ruku i glavu. Stavljaju se samo za vrijeme jutarnje službe, osim u subotu i na pet glavnih praznika, kada se stavljaju za vrijeme svih molitava. Običaj stavljanja tefilina proizilazi iz bukvalnog tumačenja riječi iz Deut. 8, 8: «I sveži ga kao znak (znamenje) na svoju ruku i na čelo među tvoje oči» — riječi koje imaju u stvari čisto simboličan ili figurativan karakter. Sire protumačena ova simbolika značila bi: «Stavi svoju glavu, srce i ruku u službu svom Gospodu.» Vid. *The Universal Jewish Encyclopedia*, 522.

¹⁵⁰ A. G. 1810, F. XII/115. Pismo od 12. X 1810.

Na margini: Renvoyé à Monsieur Garagnin pour me faire un rapport
Potpisan A. Marmont

Acta gallica 1808, br. 1406.

2

Dekret o emancipaciji Jevreja

Le Général en chef ordonne ce qui suit:

Art. 1er

Toutes les lois de l'ancien Gouvernement de Raguse qui restreignent les droits civils des juifs dans ce pays sont abolies, ils jouiront des mêmes droits que les autres citoyens.

Art. 2

Monsieur l'administrateur Général du pays de Raguse et de la province des Bouches est chargé de l'exécution du présent ordre.

Au quartier général à Raguse le 22 jun 1808.

Le Général en chef
A. Marmont

Acta gallica 1808, br. 1413.

3

Zapisnik sjednice Malog kapitula jevrejske škole od 29. VIII 1809.

Li 29. Agosto 1809.

Essendosi radunato il Maggior capitolo oggi alle ore 4 pomeridiane, avendo ottenuto il permesso dall'illustrissimo Signor Amministratore generale, come nella river-sale del memoriale de' Deputati degli Ebrei N° 3129 con l'intervignenza del Sig^r Antonio Casnacich per parte dell'Amministrazione Generale e del Sig Giuseppe Brancovich per parte dell'Amministrazione comunale, e questa radunaza è per fare le solite cariche per li 2 anni venturi ed agregare alcuni per Fratelli nel maggior capitolo. Si girò con la bosola per il numero e si trovò essere in N° 26.

Per la creazione de 4 Deputati

L'attuale Ghestaldo Sabbato Janni nominò Salamon Terni ed ellesse per primo Deputato Abram Nattan Amboneti; restò con 19 contro 2 e 5 per la parte.

Per 2° Deputato Salamon Terni vice Ghestaldo nominò Sabbato Janni, ed ellesse Daniel Tolentino, non restò.

Jacob Terni nominò Menasse Terni ed ellesse Abram Isach Pardo, restò con 17 contro 5 e 4 per la parte.

Per il 3° Deputato David Luzena nominò Moise Luzena ed ellesse Jacob Israel Russi, restò 18 contro 5 e 3 per parte.

Per il 4° Deputato Salamon Ventura nominò Sabbato Janni ed ellesse Michael Maestro, restò con 19 contro 5 e 2 per la parte.

Per la creazione de'6 del Minor Capitolo

Li 3 del capitolo scaduto sono Felice Valenzin Sabbato V. Mandolfo e Abram di Salamon Pardo, avendo questi superato con li votti.

Per il 4to del Minor Capitolo il Ghestaldo Sabbato Janni nominò Jacob Terni ed ellesse Daniel Tolentino, restò con 12 contra 7 e 7 par la parte.

Per il 5to di Minor Capitolo David Luzena nominò Jacob Terni ed ellesse Salamon Terni restò con 15 contro 9 e 2 per la parte.

Per il 6to di Minor Capitolo Sabbato Levi Mandolfo nominò Isach Tolentino ed ellesse Reuben V. Amboneti, restò con 14 contro 10 e 2 per la parte.

Per la creazione de 8 tassatori e due altri di risserba

Per il primo il Ghestaldo Sabbato Janni nomino Jacob Terni ed ellesse Sabbato V. Levi Mandolfo, restò cond 17 contro 5 e 4 per la parte.

Per il 2do Salamon Terni nomino Sabbato Janni ed ellesse Jacob Terni, restò con 21 contro 2 e 2 per la parte, e uno sortito.

Per il 3^{zo} Jacob Terni nominò David Luzena ed ellesse Abram di Salamon Pardo restò con 13 contro 8, 4 per la parte, e uno sortito.

Per il 4to David Luzena nominò Sabbato Janni ed ellesse Salamon Terni, restò con 18 contro 4, 3 per la parte e uno sortito.

Per il 5to Salamon Ventura nominò Sabbato V. Mandolfo ed ellesse Daniel Tollentino, restò con 15 contro 3, 7 per la parte e uno sortito.

Per il 6to Felice Valenzin nomino David Luzena, ed ellesse Ismael Valenzin, restò con 13 contro 4, 6 per la parte e 3 sortiti.

Per il 7mo Sabbato V. Mandolfo nominò Jacob Terni ed ellesse Sabbato Jauni, restò con 13 contro 7, 4 per la parte e 2 sortiti.

Per il 8vo Samuel Tolentino nominò Moise Luzena ed ellesse Salamon Ventura restò con 16 contro 6, 2 per la parte e 2 sortiti.

Per il primo tassator di risserba Leon Constantini nominò David Luzena ed ellesse Raffael Valenzin restò con 18 contro 1, 5 per la parte e 2 sortiti.

Per 2do Daniel Tolentino nominò Sabbato Jauni ed ellesse David Luzena restò con 18 contro 4, 4 per la parte e 2 sortiti.

Per la creazione de' 2 ravisitori e 2 altri di rezerbera

Per il primo Sabbato Jauni nominò Raffael Valenzin ed ellesse Josef Amboneti restò con 17 contro 2, 5 per la parte e 2 sortiti.

Per il 2do Salamon Terni nominò Daniel Valenzin ed ellesse Josef Ellia Mandolfo restò con 20 contro 3, 1 per parte e 2 sortiti.

Per primo ravisitor di risserba Jacob Terni nominò Daniel Valenzin ed ellesse Moise Luzena restò con 19 contro 4, uno per la parte 2 sortiti.

Per il 2do David Luzena nominò Jacob Kussi ed ellesse Abram Isach Pardo, restò con 19 contro 2, 3 per parte e 2 sortiti.

Per la creazione de 4 esatori

Li 2 degli esatori scaduti sono Moise Vita Mandolfo e Josef Ellian Mandolfo avendo questi superato con li votti.

Per il 3^{zo} Sabbato Jauni nominò Moise Luzena, ed ellesse Reuben V. Amboneti restò con 19 contro 4, 2 per la parte e uno sortito.

Per il 4to Salamon Terni nominò Isach Amboneti ed ellesse Daniel Tolentino restò con 16 contro 2, 6 per la parte, 2 sortiti.

Per la creazione de' 2 deputati sopra le scole de' ragazzi

Per il primo Sabato Jauni nominò Jacob Terni ed ellesse Sabato V. Mandolfo restò con 20 contro 2, 2 per la parte e 2 sortiti.

Per il 2do Salamon Terni nominò Daniel Valenzin ed ellesse Moise Luzena, restò con 19 contro 4, 2 per la parte e 1 sortito.

Propose il Ghestaldo d'agregare per fratello a Samuel di Daniel Tolentino, restò con 13 contro 3, 5 per la parte e 5 sortiti.

Propose pure d'agregare per Fratello a Michel d'Israel Maestro restò con 21 contro 3, e 2 sortiti.

Propose pure d'agregare a Lazaro Fermo per fratello, restò con 19 contro 6 e uno sortito.

Propose pure d'agregare per fratello a Jacob Tolentino, restò con 15 contro 6, 4 per la parte e uno sortito.

Acta, gallica 1809, br. 3152, F. XI, 212.

4

Formula stare jevrejske zakletve

Die primo novembris 1780.

Bartholomeus Marini procurator, ut in libro procurationum cancellariae de 1778 f° 202 Joseph Vite Vitali hebreo

F(ecit) p(etitionem)

Baruch Vitali hebreo nominibus quibus in precepto in presenti libro retro f° 30 pro prima, 2da et 3^a pro hodie.

Actor dicto nomine petit sententiarum et per sententiam DD Consulium condemnari dictum reum cum bonis suis omnibus ad jurandum, et quod statim in presenti banca juris jurare debeat ad thepelim, quod tabulam Moysis vocant, manu sua tangat atque teneat super ipsam, contra solem verti et nudipes stare, clamide vel pileo indutus et pileum judaicum in capite suo tenens et sic dicens: »Io Baruch Vitali giudeo giuro per il Dio Vivo per il Dio santo, per il Dio onnipotente, il quale ha fatto il cielo e la terra, il mare e tutto ciò, che in essi si truova, che in questa causa, la quale il sudetto Marini procuratore m'incolpa, sono innocente e dirò la verità, e se son reo, o usarò qualche frode, o inganno d'equivoco, la terra m'inghiotisca, come inghiotì Datan e Abiron, e se non dirò la verità la paralisia e la lepra m'invada quella che con le preghiere d'Eliseo Naaman Sirlo fu liberato et a Jezia fanciullo d'Eliseo invase, e se non dirò la verità il male caduco, il flusso del sangue, la gocciola repentina mi tocchi e la morte subitanea mi colga, che mi disperdi e nel corpo e nell'anima e in tutte le cose mie, e che mai non pervenghi nel seno d'Abram, e se non dirò la verità, la legge di Moise data al medesimo nel monte Sinai mi levi dal mondo, e tutte le scritture, che sono nei cinque libri di Moiyse scritti mi confondano e se questo giuramento mio non è vero e non sarà vero e giusto, mi tolghi dal mondo l'Adonal e la potenza sua.

Mobilie extraordinarie 1880. sv. 221, 39.

Dekret o ukdanju stare Jevrejske zakletve

Provinces
D'ILLYRIE

INTENDANCE GENERALE

N° [...]

Laybach le [...] 1810.

Au nom de Sa Majesté

L'Empereur des Français Roi d'Italie, protecteur de la Confédération du Rhin, Médiateur de la Confédération Suisse etc., etc., etc. notre glorieux Souverain.

Et en vertu des pouvoirs qui nous ont été donnés par le décret de Sa Majesté du 25 decembre 1809.

Nous Maréchal d'Empire gouverneur général des provinces illyriennes.

Vu la réclamation des Juifs établis à Raguse qui demandent à n'être plus soumis à l'ancienne formule du serment qui étoit exigé d'eux, avant que la ville de Raguse et son territoire fissent partie de l'Empire français.

Considérant que puisque les Juifs de Raguse de même que les autres citoyens de l'Illyrie, qui possèdent des cultes différents sont soumis aux mêmes charges, ils doivent aussi jouir de la même protection devant les loix et les tribunaux.

Sur la proposition de l'intendant général des finances

A VOUS ARRETE et ARRETONS

Art. 1er

L'ancienne formule de serment exigée dans les tribunaux de Raguse, des Juifs établis dans cette ville et dans son territoire est abolie pour toujours, il est défendu aux juges de l'exiger à l'avenir.

Art. 2

Les Juifs de Raguse ne seront assogettis qu'au serment d'usage dans cette ville et dans les provinces illyriennes pour tous les autres citoyens, et dans le cas ou ce serment est exigé la formule sera semblable pour tous.

Art. 3

L'intendant Général des finances est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Fait à Ogulin le 9 Septembre 1810

signé le Maréchal Duc de Raguse

Acta gallica 1810, F. XVI, 310.

Uputstvo Garanjlina prvostepenom sudu u vezi načina polaganja zakletve od strane Jevreja

LI 12 ottobre 1810

Al Tribunale di Prima Instanza

A me pare, Signori, che l'Ebreo debba tenere il tefelino solamente in mano come faceva fin'ora, e su questo egli giurare in occorrenza, oppure sulla penna quando lo vedesse il Tribunale. L'abolizione dell'antico uso contemplato dal decreto di Sua Eccellenza il Governatore Generale riguardo alla formula del giuramento ebraico a me sembra, che intenda quel piede scalzo e quelle altre formalità che pronunziasse l'Ebreo

giurato. Alla sistemazione dei Tribunali nell'Illirio, sarà pure prescritta la precisa formula per il giuramento per gl'Ebrei.

Riscontrando la pregiatissima lettera di data dei 9 del corrente ho il piacere.

Garagnin

Acta gallica 1810, F. XII. 115 (koncept).

7

Pasoš Isaka Tolentino, Izdan 1. III 1811.

(mjesto grba)

Passaporto
per l'interno

Nº 111
Fas. F. (2)

PROVINCIE ILLIRICHE
COMMISSARIATO GENERALE DI POLIZIA DELLA DALMAZIA
IN NOME DI SUA MAESTA
N A P O L E O N E

Nota. Si considererà nullo il passaporto contenente alterazioni o potsille.

IMPERATORE DE' FRANCESI, RE D'ITALIA
PROTETTORE DELLA CONFEDERAZIONE DEL RENO,
MEDIATORE DELLA CONFEDERAZIONE SVIZZERA &c.

Le Autorità Civili e Militari sono invitate a lasciar liberamente passare Sig.^r Isach Tolentino

Sottoscrizione
del Latere
Isach Tolentino

nativo di Ragusa
di condizione negoziante
d'anni trentaquattro
domiciliato a Ragusi
statura mediocre
capelli neri
sopraciglia nere
fronte coperta
occhi castagni
naso mediocre
boca media
mento tondo
viso tondo
Segni particolari

Partendo da Spalato per recarsi a Ragusi sua patria e di prestargli soccorso ed assistenza in caso di bisogno.

Dato a Zara li 1º Marzo 1811 (undici)

II COMMISSARIO GENERALE DI POLIZIA
Morieu

Visto da Noi Uditore al Consiglio
di Stato
Intendente della Dalmazia
M. de la Bergeri

M.P.

Rilasciato a Spalato dall'Ufficio del
Vice Intendente li 22 Mag. 1811.
Il Vice Intendente:

In cambio del suo Passaporto
vecchio annullato.

potpls nečitljiv

Molba Jevreja iz 1814. godine generalu Milutinoviću da budu zaštićeni od eventualnih napada u Velikom tjednu

A Son Excellence Monsieur le Général de Milutinovich Chevalier de l'ordre de Marie Thérèse, Gouverneur Général de la Province de Raguse et Cattaro.

Excellence,

La Nation Israélite de Raguse pénétrée de sentiments du plus profond dévouement et animée par la bonté paternelle que votre Excellence a bien daigné lui accorder a l'honneur d'exposer.

Que, pendant l'ancien Gouvernement de Raguse, la dite Nation était sujete à la vexation de ne pouvoir sortir de la maison pendant les trois jours des Fêtes de la Pâque et trois jours de la semaine sainte, et en cas que quelque individu de la Nation surnommée osait sortir dans la rue était exposé à la discretion de la populace jusqu'à recevoir des pierres et des oeufs sur le visage.

Lorsque les armées Francaises sont arrivées dans ce pays, ils ont cru bien juste de nous delivrer de cet injustice. Dans tous les états de sa Majesté, l'Empereur d'Autrich, notre très auguste Souverain, les Israélites sont traité de même que les autres citoyens, et Sa Majesté daigne leur accorder les mêmes privilèges et droits comme les autres Nation.

Maintenant quelque mauvais sujet se fait entendre, qu'ils ont l'intention de nous inquiéter dans la prochaine Fête de la Pâque et de la semaine sainte; et ce qui [est] pire qu'ils sont déjà commencé bientôt a verifier cette mauvaise opinion.

En conséquence nous supplions Votre Excellence, de vouloir nous concéder la grâce, de nous soulager d'un si mal-honnête traitement, et de nous garantir de la manière que la sagesse de Votre Excellence, jugera plus propre et convenant à notre sûreté. Les soussignés osent se flatter que Votre Excellence voudra bien leur accorder cette grace et ont l'honneur d'être

De Votre Excellence

Raguse le 24. Mars 1814.

Les très Humbles et très Devoués
Serviteurs
Giuse Leon Levi Mandolfo Deputato
Jacob Israel Russi Deputato
Abram di Salomon Pardo Dep.

Na poledini: Empfangen am 24ten März 1814.

Am Herrn Intendanten um diesem Unfug zu begegnen, wobei bemerkt wird, dass die Aeltern für die Conduit Ihrer Kinder zu stehen haben.

Milutinovich
general

À Son Excellence, Monsieur le Général de
 Milutinovič, Chevalier de l'ordre de Marie Thérèse
 Gouverneur Général de la Province de Bohême et Sclavonie

Excellence,

La Nation Israélite de Prague perçoit
 de sentiments du plus profond dévouement, et animée par
 la bonté paternelle que Votre Excellence a bien daigné lui
 accorder, a l'honneur d'exprimer.

Que, pendant l'ancien Gouvernement de Prague, la dite
 dite Nation, sous le règne de la césarsion de ne pouvoir
 sortir de la maison pendant les trois jours des Fêtes
 de la Pâque, et trois jours de la Semaine sainte, et en
 cas que quelque individu de la Nation sermommée avait
 sorti dans la rue était exposé à la discution de la populace,
 jusqu'à recevoir des pierres et des coups sur le visage.

Lorsque les anciens Français sont arrivés dans ce pays, ils
 ont été bien justes de nous délivrer de cet injustice. Dans tous
 les états de Sa Majesté l'Empereur et d'Autriche, notre très-
 auguste Souverain, les Israélites sont traités de même que les
 autres citoyens, et Sa Majesté daigne bien accorder le même

privilèges et droits comme les autres Nation.

Maintenant quelque mauvais sujet se fait entendre, qui ont l'intention de nous inquiéter dans la prochaine fête de la Pâque et de la Semaine sainte; et ce qui prouve qu'ils ont déjà commencé bientôt à veuifier cette mauvaise opinion.

En conséquence nous supplions Votre Excellence, de vouloir nous concéder la grâce de nous soulager d'un si mal-horrible traitement; et de nous garantir de la manière que la dignité de Votre Excellence, jusqu'à plus propice, et convenant à notre santé.

Les Juifs ont se flatter que Votre Excellence voudra bien leur accorder cette grâce, et ont l'honneur d'être

De Votre Excellence

Prague le 26. Mars 1814.

Le très humble et très
 Dévot serviteur,
 Josef Leubner, maître de la synagogue
 de la communauté des Juifs
 d'Israël à Salomon Pöschel

Popis Jevreja u Dubrovniku iz 1815. godine

TABELLA o REGISTRO INDIVIDUALE della popolazione ed altri oggetti che nel mese di dicembre dell'anno 1815 si trovano esistere nel rione di Dogana e Mincetta dell' Circondario comunale di Ragusa.

Numero delle case ove questi esistono	Numero progressivo delle famiglie	Cognomi e nomi di tutti gl'individui di ogni famiglia	Età di ogni Individuo	Patria del forestieri che hanno fissato domicilio	Professione arte, mestiere di ogni individuo
30	25	Sabatto Castro	60	Zante	mercante
		Anna Menahen sua moglie	70	Trieste	
32	28	Moisé Vitali	20	Ragusa	industriante
		Giòia Luzena vedova sua madre	55	"	
		Giuditta Vitali } figli	22	"	
		Laura Vitali }	20	"	
58	54	Stela Mandolfo	50	"	
		Moisé Terni suo figlio	20	"	sensale
		Giuditta Terni idem	18	"	
		Vittoria Terni idem	10	"	
45	57	Davidde Penso	50	Spalato	negoziante
		Moisé Penso	56	"	industriante
		Regina Maurata moglie di Moise	43	Ancona	
		Emmanuele Penso	18	Ragusa	
		Lidia Penso } figli	15	"	
		Giuseppe Penso } di	12	"	
		Issach Penso } Moisé	8	"	
61	58	Salamon Terni	64	"	negoziante
		Angiolo Terni suo figlio	24	"	idem
		Stela Ambonetti moglie di Salamon	50	"	
		Giuditta Tolentino moglie di Angiolo	28	"	
		Salamon Terni figlio di Angiolo	1	"	
		Rosa Terni figlia di Salamon	11	"	
74	60	Samuel Tolentino	76	"	maestro dei ragazzi
		Venturina Cocen sua moglie	60	Ancona	maestra dei ragazzi
73	61	Bonajuto Ancona	36	Ferrara	sensale
		Perla Fermo sua moglie	38	Ragusa	
		Bona Ancona figlia loro	6	"	
senza N°	64	Grazia Mandolfo	34	"	
		Ellia Mandolfo suo figlio	11	Ragusa	
72	66	Stela Citta nova	52	Spalato	
		Samuel Ambonetti	19	Ragusa	industriante
		Grazia Ambonetti } figli	20	"	
		Dolsetta Ambonetti } di	16	"	
		Bene Ambonetti } Stela	14	"	
78	78	Milascen(!) Terni	74	Ancona	industriante
		Vittoria Pacifico sua moglie	80	idem	
		Sara Terni loro figlia	34	Ragusa	
		Issach Maestro marito di Sara	50	"	industriante
		Sperenza Maestro } figli	11	"	
		Moisé Maestro } di	8	"	
		Biancha Maestro } Issach	6	"	

178 Z. Šundrica

Numero delle case ove questi esistono	Numero progressivo delle famiglie	Cognomi e nomi di tutti gl'individui di ogni famiglia	Età di ogni individuo	Patria dei forestieri che hanno fissato domicilio	Professione arte, mestiere di ogni individuo
77	83	Salamon Ventura	70	Spalato	industriante
		Sarina Ventura sua figlia	20	Ancona	
		Samuel Ascoli	47	Ragusa	negoziante
		Sarina Jona sua moglie	42	Spalato	
		Bene Ascoli madre di Samuel	70	Modena	
		Giacobbe Ascoli suo figlio	5	Ragusa	
150	147	Lazzaro Fermi	40	..	sensale
		Dina Castro moglie di Lazzaro	30	Tunisi	
		Rikla Sinigaglia madre di Lazzaro	70	Lugo	
153	152	Giuseppe Tedesco	69	Ancona	industriante
		Vinturina Tedeschi sua figlia	38	idem	
		Israel Nahamun marito di Vinturina	39	idem	mercante
		Consola Nahamun sua figlia	14	idem	
176	286	Giacomo Terni	63	Ancona	mercante
		Daniel Terni suo figlio	40	Ragusa	idem
		Giuditta Mandolfo moglie die Daniel	22	..	
		Lauretta Terni	5	..	
		Giacomo Terni	3	..	
		Rosa Terni	2 mesi	..	
		Giacomo Russi	50	..	mercante
		Rakelle Pardo sua moglie	40	..	
		David Russi	18	..	
		Giuseppe Russi	16	..	
Biancha Russi	14	..			
Lidia Russi	8	..			
senza №	290	Issach Zerf	36	Carus	mercante
		Biancha Pardo sua moglie	20	Ragusa	
		Giacobbe Zerf loro figlio	1	..	
88	291	Giuseppe Ambonetti	50	Ragusa	industriante
		Juditta Tolentino sua moglie	41	..	
		Issach Ambonetti	13	..	
		Giacobbe idem	6	..	
		Giacobbe Pardo	75	..	rabino
		Bellina Campos sua moglie	41	..	
David Pardo loro figlio	24	..	rabino		
senza №	295	Raffael Mandolfo	42	..	sensale
		Allegra Vitali sua moglie	32	..	
		Moisé Mandolfo	6	..	
		Issach Mandolfo	3	..	
		Salamon idem	1	..	
		Biancha idem	5	..	
Daniel Vitali fratello di Allegra	28	..	sensale		
274	325	Abramo Pardo	42	..	negoziante
		Vittoria Terni sua moglie	28	..	

Numero delle case ove questi esistono	Numero progressivo delle famiglie	Cognomi e nomi di tutti gl'individui di ogni famiglia	Età di ogni individuo	Patria dei forestieri che hanno fissato domicilio	Professione arte, mestiere di ogni individuo
		Salamon Pardo	10	Ragusa	
		Giacobbe Pardo	8	"	
		Leon Pardo	6	"	
		Daniel Pardo	4	"	
		Giuseppe Pardo	2	"	
		Stella Pardo	12	"	
		Lauretta Pardo	10	"	
		Rachelle Pardo	3 mesi	"	
34	361	Sabatto Jagni	43	"	industriante
		Rachelle Terni sua moglie	27	"	
		Giuditta Jagni	7	"	
		Raffaelle Jagni	6	"	
		Stela Jagni	4	"	
		Salamon Jagni	2	"	
322	365	Moisé Mandolfo	83	"	
		Giuseppe Mandolfo suo figlio	43	"	negoziante
		Benvenuta Maestro sua moglie	26	"	
		Moisé Mandolfo figlio di Giuseppe	18	"	
318	366	Nattan Maestro	63	"	maestro di scola
		Giuditta Jona sua moglie	55	Spalato	
		Lazzaro Maestro	29	Ragusa	negoziante
		Sabatto Maestro	24	"	idem
		Moisé Maestro	22	"	idem
		Michiele Maestro	38	"	me'cante
		Perla Constantini sua moglie	34	"	
		Raffaelle Maestro	11	"	
		Lazzaro Maestro	9	"	
		Sabatto Maestro	1 $\frac{1}{2}$	"	
		Giuditta Maestro	5	"	
		Sarina Maestro	4	"	
		Benvenuta Maestro	2 $\frac{1}{2}$	"	
320	367	Sabatto Mandolfo	50	"	negoziante
		Rachaelle Pardo sua moglie	40	"	
		Moisé Mandolfo	22	"	
		Salamon Mandolfo	16	"	
		Giuseppe Mandolfo	12	"	
		Nina Mandolfo	19	"	
		Stela Mandolfo	17	"	
		Regina Mandolfo	14	"	
		Sarina Mandolfo	8	"	
		Rosa Mandolfo	6	"	
		Giuditta Mandolfo	4	"	
		Nina Mandolfo madre di Sabatto	78	"	
323	368	Leone Constantini	72	"	negoziante
		Lidia Pardo sua moglie	50	"	

Numero delle case ove questi esistono	Numero progressivo delle famiglie	Cognomi e nomi di tutti gl'individui di ogni famiglia	Età di ogni individuo	Patria dei forestieri che hanno fissato domicilio	Professione arte, mestiero di ogni individuo
		Raffaele Constantini	30	Ragusa	negoziante
		Salamon idem	24	..	bottegaio
		Giacobbe idem	14	..	
		Giuditta idem	25	..	
		Rosa idem	20	..	
		Allegra idem	18	..	
		Lazzaro Constantini	70	..	negoziante
		Bene Maestro sua moglie	60	..	
		Issach Constantini	24	..	
		Giuditta Constantini	20	..	
		Daniel Tolentino	36	..	industriante
		Brunetta Angeli sua moglie	39	..	
		Giuseppe Tolentino	4	..	
		Rachaele Tolentino	6	..	
		Issach Angioli	32	..	industriante
		Clara Angioli sua madre	60	..	
		Samuel Angioli	26	..	industriante
		Giuditta Angioli	34	..	
328	369	Daniel Terni	34	..	industriante
		Grazia Vitali sua moglie	23	..	
		Venturina Terni loro figlia	2	..	
		Abram Maestro	55	..	servitore
		Felice Valenzini	56	..	industriante
		Stela Mandolfo sua moglie	54	..	
		Allegra Valenzini	28	..	
		Moisé Valenzini	22	..	
		Sabatto Valenzini	20	..	
		Leon Valenzini	15	..	
324	370	Rikla Tolentino vedova	36	..	
		Angiolo Valenzin	2	..	
		Leon Valenzin	5	..	
		Grazia Valenzin	7	..	
		Israel Maestro	70	..	industriante
		Lidia Pardo sua moglie	60	Ancona	
		Raffaele Valenzin	46	Ragusa	bottegaio
		Bellina Mandolfo sua moglie	40	..	
		Rikla Valenzin	16	..	
		Giuditta Valenzin	11	..	
		Samuel Valenzini	46	..	mercante
		Sarina Maestro sua moglie	33	..	
		Leon Valenzin	14	..	
		Daniel Valenzin	3	..	
		Rebecca Valenzin	11	..	
		Benedetta Valenzin	8	..	
		Giuditta Corrieri loro madre	60	Spalato	
		Daniel Valenzin	40	Ragusa	mercante
327	371	Samuel Costantini	55	Zante	mercante
		Sara Ventura	35	..	

Numero delle case ove questi esistono	Numero progressivo delle famiglie	Cognomi e nomi di tutti gl'individui di ogni famiglia	Età di ogni individuo	Patria dei forestieri che hanno fissato domicilio	Professione arte, mestiere di ogni individuo
		Stela Constantini } figli	15	Zante	
		Elcana Constantini }	14	"	
		Davidde Luzena	43	Ragusa	mercante
		Speranza Maestro sua moglie	30	"	
		Grazia Luzena sua figlia	13	"	
		Lidia Luzena idem	10	"	
		Giuditta Luzena } figli di	8	"	
		Samuel Luzena } Davidde	7	"	
		Abram Luzena	2	"	
		Moisé Luzena fratello di David	50	"	mercante
00	375	Giacobbe Pardo	50	Ragusa	industriante
		Rikla Jagni sua moglie	34	"	
		Salamon Pardo	18	"	
		Leon Pardo	12	"	
		Abram Pardo	8	"	
		Stela Pardo	3	"	
		Stella Pardo madre di Giacobbe	70	Zante	
330	382	Rebecca Mandolfo	54	Ragusa	
		Salamon Tolentino } figli	22	"	industriante
		Allegra Tolentino }	18	"	
		Anneta Tolentino	15	"	
298	384	Rubben Ambonetti	60	"	industriante
		Giuditta Campos sua moglie	40	"	
		Sarina Fanno	24	Lugo	cameriere
		Anetta Campos sorella di Giuditta	50	"	
		Rachaelle Bianca	70	Firenze	

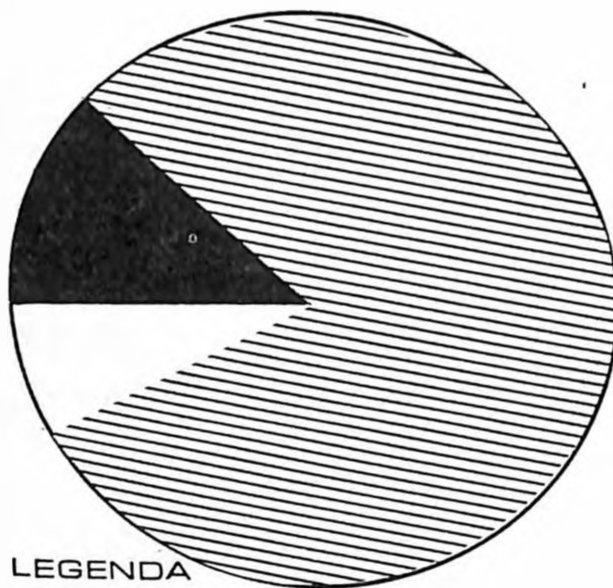
RECAPITOLAZIONE DELLE SOMME DELLA POPOLAZIONE

<i>Catolici</i>	
Da uno a 18	190
Da 19 a 40	151
Da 41 a 60	150
Da 61 e più	52
<i>Greci</i>	
Da uno a 18	35
Da 19 a 40	34
Da 41 a 60	7
Da 61 e più	2
<i>Ebrei*</i>	
Da uno a 18	42
Da 19 a 40	25
Da 41 a 60	20
Da 61 e più	10

* Brojač se zbio u pogledu broja muških Jevreja. Ima ih ne 97, koliko ih je nabrojao, nego 101.

	<i>Religiosi</i>	
Cattolici		57
Greci		1
Ebrei		1
	<i>Femmine</i>	
Cattoliche		820
Greche		40
Ebree		104
		<hr/>
	Totale della popolazione	1741
	Pietro Luca Novacovich Antonio Antunovich	

GRAFIČKI PRIKAZ POPISANIH REJONA
PO VJERI

LEGENDA

Summary

Zdravko ŠUNDRICA

THE JEWS OF DUBROVNIK AND THEIR EMANCIPATION (1808—1815)

In the present paper the author deals with a period from the history of the Jews of Dubrovnik which has not so far been particularly investigated. This is the period immediately following the abolishment of the Republic of Dubrovnik, i.e. the period from 1808, year when the French administration had been established on its territory to the Congress in Vienna at which Dubrovnik definitively got under the sway of Austria.

Basing himself on the rich funds of the Dubrovnik Archives, and particularly those of the French administration (*Acta gallica*) the author endeavours to give a summary review of the whole life and activity of the Jewish community of Dubrovnik during the above mentioned period.

In order to achieve this goal he divided his paper into five chapters.

The first chapter deals with the statistical data. The author utilizes three censuses of the Jews of Dubrovnik, to wit those taken in 1799, in 1808 and in 1815. This last census sets forth the number of men and women, number of houses, number of inhabitants of individual houses, number of families and number of members in individual families. In addition, it gives the social structure of the Jewish population as well as its structure according to age.

The second chapter treats of various commercial and banking transactions of particular Jews of Dubrovnik, their associations and establishing of commercial firms.

The inner constitution and organization of the Jewish community of Dubrovnik, its representatives and functionaries, the method by which they were elected, their rights and duties and religious confraternities mentioned in the Jewish community of Dubrovnik form the subject of author's dissertations in the third chapter.

The fourth chapter deals with the ghetto, the paying of the rent for the ghetto, the interior arrangement of houses in the ghetto, the lower religious school — Talmud Torah and the higher one — Yeshiva — and the school of elementary education.

In the last chapter the author treats the highly important event in the history of the Jews of Dubrovnik — their emancipation. In order to show clearly the import for the Jews of Dubrovnik of the short decree, issued by the marshal Marmont on the 22nd of June 1808 — All laws of the former Republic limiting the rights of Jews in this region are being abolished and they will enjoy the same rights as the other citizens — the author briefly expounds the situation of the Jews in the Republic of Dubrovnik immediately before the arrival of the French and sets forth the circumstances which led to the issuing of the above mentioned Marmont's decree. He speaks, further, of the revival of anti-Jewish tendencies in the beginning of the Austrian rule and of the positive reaction of the general Milutinović in favour of the Jews of Dubrovnik. In this chapter the author treats also of the two forms of Jewish oath which were used in the ancient Dubrovnik and of the successful request of the Jews, aiming at the abolishment of one of these forms, which they considered as humiliating.

At the end, the author publishes some original documents pertaining to the history of the Jews of Dubrovnik, among which he considers as particularly important the census of the Jews of Dubrovnik, taken in 1815.